

paylaşım

KARTONSAN YAŞAM KÜLTÜRÜ DERGİSİ 2011/2

Boğaz'ın İncisi
Yalılar
Gecenin Gözleri
Adı Hinzır Fettan
Aşlar
Şafağın Gözü

Havra Konservatuvarı

Boğazın İncisi Yalılar

**Trajik Bir Efsanenin Unutulmayan Dansözü
Mata Hari: Şafağın Gözü**

Otuz İki Dişe Keman Çaldıran Gazoz

**Yırtıcı, Sanat Objesi ve Efsane Kahramanı Olarak
Baykuş**

**Çeyiz Sandığından Kent Müzesine
Bursa Kent Müzesi**

**Milyonlarcayım Ben; Çünkü Benim, Ezilmiş
Milyonların Acısını Çeken**

Adı Hınzır Fettan Aşlar

Dergi Adı: Paylaşım Kartonsan A.Ş. Yaşam
Kültürü Dergisi

İmtiyaz Sahibi: Kartonsan Karton Sanayi ve
Ticaret AŞ. Adına: Mehmet Talu Uray

**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü&Yayın
Yönetmeni:** Atiye Poyrazoğlu

Yönetim Yeri ve Adresi: Kartonsan Karton
Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Prof. Bülent Tarcan Sk. Pak İş Merkezi No:5
K:3

Gayrettepe-İstanbul
Tel: (0212) 273 20 00
Faks: (0212) 273 21 70
www.kartonsan.com.tr

Baskı: Elma Basım

Halkalı Cd. No. 164 B4 Blok
Sefaköy-Büyükçekmece
Tel: 212 697 70 70- 697 30 30
e-mail: elmabasim@elmabasim.com

Yayın Türü: Yaygın Süreli

Yayın Kurulu: Mehmet Talu Uray, Atiye
Poyrazoğlu, Berat Alanyalı, Şule Gönülsüz

Paylaşım Dergisi Kartonsan Karton Sanayi ve
Tic. A.Ş. tarafından ücretsiz yayımlanır. Yazı,
resim, illüstrasyon ve konuların her hakkı
saklıdır.İzinsiz kullanılmaz.

Baskı Tarihi: Temmuz 2011

Editörden

Tabiat ananın gece bekçileri... Baykuş! Efendiden, mesafeli bir hali tanımlar gibi bu ad. Erkek cinsinden oluşmuş bir türe hitap ediliyor sanki. Sizce? Yoksa dışisine bayankuş mu dense acaba? Görüyorsunuz aklımız hınzırlığa kaymaya ne kadar da hazır kimi zaman. Hayatın bu tür kaçamakları da olmasa, çekilir mi ömür denen, önümüze, sevsek de sevmesek de mönü diye sürülen. Belki de hayatı en iyi anlatandır yemekler. Öyle ya acısı, tuzlusu, tatlısı, ekşisi, tazesı ve hatta kokmuşu var. Lezzetlisi var, ye ye doymazsın, mideye oturanı var, hazımsızlık çekersin ağır gelir. Gün olur dokunur her ne yesen. Yemeklerden seçme şansımız var da, hayat öyle mi, yesen de yemesen de... Yine hınzırlık; çünkü bu sayımızda hınzır yemekler üzerine bir yazı bulacaksınız; yemeye de doymayacaksınız gülmeye de, hatta içmeye de diyerek konuyu gazozla bağlayalım. Gazoz da az hınzırlardan değildir. Bi gazozuna çocukluk maçları, bi gazozuna tavlalar, içerim ama bi gazozunu haa'larla başlayan ahbablıklar...

Ev kadını olmadığı belli... Ama casus muydu gerçekten? Tam olarak bilinmiyor. Bilinen herkesin göze alamayacağı bir yaşamın kahramanı olmasıydı. Herkesin hayatı romandır aslında ama sadece kendimizin okuduğu bir roman. Ve herkes kendi yaşamının kahramanıdır. Mata Hari'nin yaşamı ise çoğumuzun bildiği bir roman.

Adam Mickiewicz'in yaşamı da roman gibi... Umut-suz bir aşktan kaçışın vatan sevgisine evrilmesi, hasretin dizelere dökülmesi. Tarlabası'nda, çöp kokan bir sokağın köşesinde duruyor yaşamış olduğu müze ev. Buralarda bir yerde Adam Mickiewicz'in

evi varmış neresi acaba? Diye sorduğunuzda, sokak sakinlerinin, "şuradaki adamın evini mi" soruyorsunuz diye işaret ettikleri sarımsı ev. Bu sessiz tanık, oturduğu sokağın adından bile bihaber sokak sakinlerinin ilgisizliğine hüzünlenircesine çekilmiş köşesine.

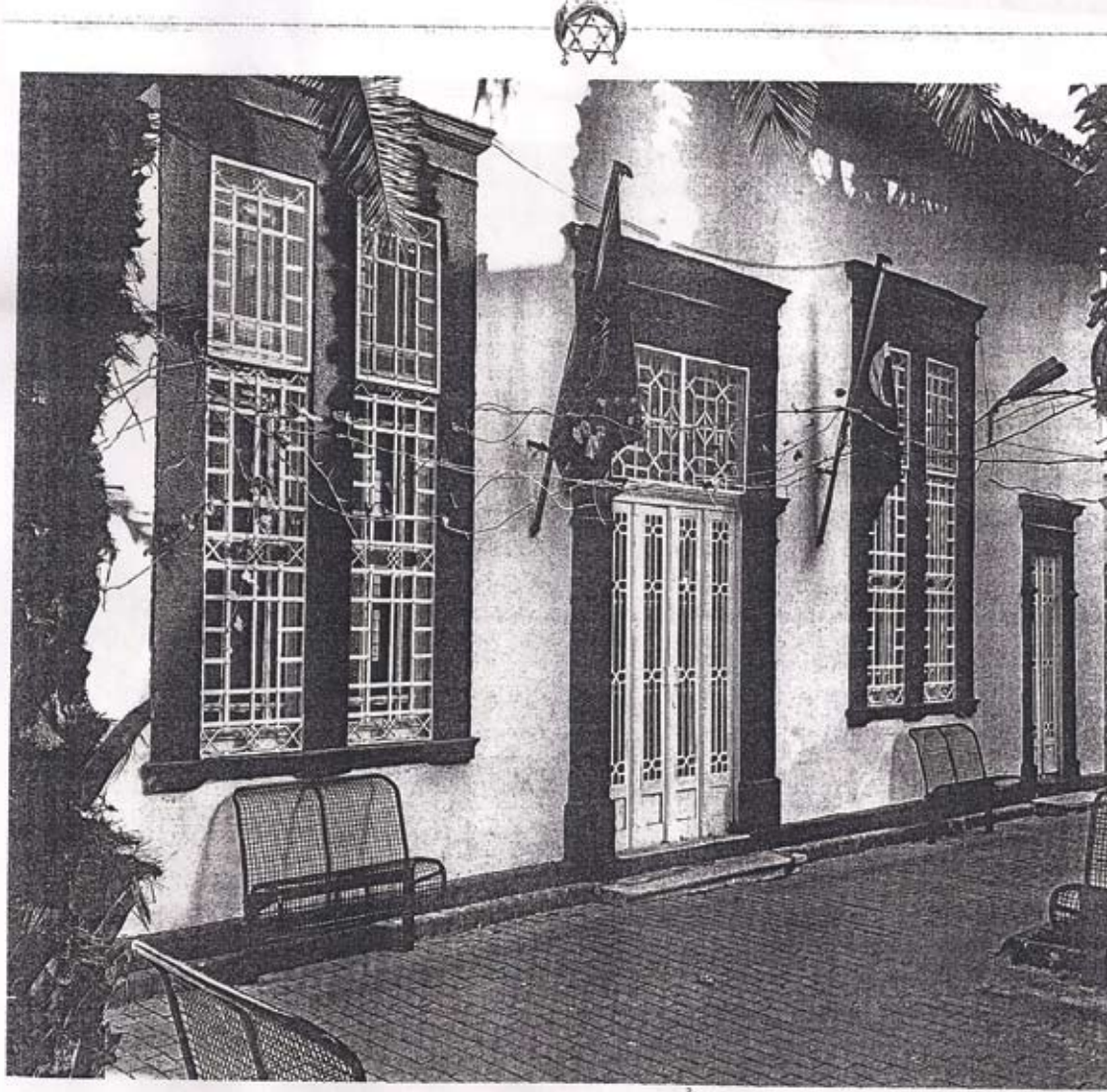
Bütün evler onun gibi hüzünlenmez. Yalılar Boğaz'ın mavi sularıyla yaz kış cilveleşir. Yıkılan Osmanlı'nın deli saraylıları paylaşamamıştır kimilerini. Kimileri mirasçılarının ilgisizliğine terk edilmiştir. Boğaz'ın "dışı seni içi beni yakar" larıdır onlar. Bakımı zor ve masraflı olduğundan, çoğu yeni sahiplerine devretilmişlerdir. Elde kalan viranelerin vakur havasını ise hiçbir mekânda bulamazsınız.

Bu halden anlar, her şeyi görmüş geçirmiş hava ibadethanelerde bulunur bir de. Havra da bunlardan biri, konservatuara dönüşenlerden. İlahi sesler yerine dünyevi sesler yükseliyor artık. İlahi olan da dünyevi olan da, hepsi insan için, insandan çıkan sesler değil mi? Musevi cemaati, havrasını konservatuar olarak bağışlamış. Mekânları korumanın tek yolu onları müze yapmak değil. Yaşatmanın bin bir yolu var. Onlar konservatuar olarak yaşatmayı tercih etmişler.

Yöneticileri yaşayan kentin yaşayan müzesi olarak tanımlıyor Bursa Kent Müzesi'ni. Beyaz eşyanın çeyiz niteliği kazanmadığı zamanlardan günümüze, yaşamın görsel kayda geçtiği, kentlilik bilincinin kazandırıldığı kent müzelerinden biri.

İçerideki konularımızdan, burada tadımlık olarak kısaca söz ettik. Gerisi sizin bileceğiniz bir iş.

1960'ta kapılarını kapatan Havra, 1991'e kadar kaderine terk edilmiş ve metruk halde iken, bu tarihte belediye, binanın kendilerine devrini önermiş.

Binanın özgün hali korunarak yenilenmesinin ardından 2000 yılında belediye konservatuari olarak açılmış.

HAVRA KONSERVATUARI

Yazı ve Fotoğraf: Ayşe Kilimci

Adı elbette böyle değil, uydurdum, ama yaraştı. Ben hangi adı yakıştırsam, Paylaşım'da çıktuktan sonra o yerin sahibi adı o oluyor. (Bkz. Cunda, Necdet Kent kütüphanesi, bende'nizden sonra adı Kanatlı Kütüphane olarak kaldı. Şapelin yanındaki değirmenin kanatları kütüphaneye takıldı, esasen uçuran kitaplara da bu yakışırdı.)

İzmir Karşıyaka Alaybey Mahallesi'nin Alayemini Çıkmazında, eski Tramvay Sokağı arkası, bugünün Tuna Mahallesi 1685 sokak 22.numaradaki Sinagogun temeli 1881-82 yılında atılmış. Yapımında Yako Eskinazi adına kayıtlıyken, daha sonra Yahudi cemaatine geçmiş. 1929 yılından günümüze tam kırk yıl ibadethane olarak kullanılmış, Havra.

Gel zaman git zaman müdavimi (!) kalmamış. İsak Gabay'ın belirttiği üzere, bir zamanlar Alazraki, Çikurel, Yeşurun, Sigura, Valansi, Enrikes, Donyo, Suhami, Albagli, Naon, Parnas aileleri varken, Karşıyaka'da Yahudi kalmamış hiç, olanı da İzmir'e taşınmış. 1960'ta kapılarını kapatmış Havra bundan sonra, taa 1991'e kadar metruk bir şekilde kaderine terk edilmiş... Havra cemaatsiz, kimsesiz ve uzun süre bakımsız kalmış. Terk edilen havra harabeye dönerken, evsizlerin, uygunsuzların meskeni olur, çatısı çöker.

1960'ta kapılarını kapatan Havra, 1991'e kadar kaderine terk edilmiş ve metruk halde iken, bu

tarihte belediye, binanın kendilerine devrini önermiş. Dönemin CHP'li belediyesinin kültür ve sosyal işler müdürü olan Uğur Doygun, bu güzel müzik seferberliğinin ilk elden tanığı, icracısı. Tüm görüşmeler ve menzil harekâtını, asıl

mesleği olan sosyal hizmet uzmanlığı ve sanata aşinalığı, yöneticiliğiyle harmanlayıp, kayda değer, kuşaktan kuşağa yüz akı olarak anılacak bir büyük işin belini, ekibiyle birlikte bükmüş. Cemaat uzun süre düşünüp taşındıktan sonra, kültürel amaçla kullanılması koşuluyla öneriye peki demiş. İzmir Musevi cemaatiyle bir protokol imzalanarak, havranın kamu yararına kütüphane ya da sanatsal eğitim/kültür amaçlı kullanılması kayıt altına alınmış.

Binanın özgün hali korunarak yenilenmesinin ardından 2000 yılında belediye konservatuarı olarak açılmış.

Mezaket Arabim Havrası dört bir yanı küçük bahçeciklerle çevrili, kâgir bir bina.

Bahçe duvarlarının üstü parmaklıklarla çevrili. Vakt-i zamanında havra bahçelerinde iki ulu çınar ve bir de kuyu varmış, ancak bugün bunlardan eser yok elbet

Bina girişinde Bet-Midraş bölümü yer alıyor. Yerler özgün desen karo döşeli. Burası okuma odası, derslik aynı zamanda minyatür bir havra. Bu bölümün arkasında birkaç küçük oda yer alıyor. Sağdan asıl havraya girildiğinde küçük, aydınlık bir salon, karşıda Aron Ha Kodeş (kutsal mekân), Teva ve İbranice yazılar, çepeçevre pencereler, vitray süslemeler ve Megan David'ler (altı köşeli Davud yıldızı), duvarlarda usta müzisyenlerin resimleri. Notalar, şövaleler, enstrümanlar...

Ehal'in bir kapısı özgün, ilk yapıldığı şekilde, bu kapı 1981'de yurtdışına kaçırılırken bulunup yerine koyulmuş, ancak öteki kapı kayıp.

Duvardakilerden biri Yahudi asıllı Türk sanat müziği bestekârı Tanburi İshak Bey'in portresi.

Havrada kadınlar bölümü olan Azara bulunmuyor. Aslen Karşıyakalı olan İsak Gabay vermiş bu bilgiyi. Salonun arkasında üç basamakla çıkılan açık bölümün kadınların yeri olduğunu söylüyor. O dönemde kadınların orada oturuyor olmasının o zamanın büyük bir gelişmesi olduğunu da...

Konservatuar müdürlüğü bünyesinde hizmet vermekte olan havrada Türk halk ve sanat müziği koro çalışmaları yanı sıra, batı enstrümanları kursları da veriliyor. Halka açık müzik söyleşileri ve konserler gibi pek çok etkinlik yapılmış, yapılmakta. Halk ve sanat müziği nota arşivlerinin ülkedeki en büyük ikincisine sahip olan Havra konservatuarı arşivi kurulduğundan bugüne dek tüm özel ve resmi kurumlara ve halka açık. Korolar ülke genelinde TRT'nin açtığı sınavlarda iki branşta ilk üç dereceyi kazanmış.

Konservatuar olarak açılışı 10 Mayıs 2000'de yapılırken, konservatuar tabelası ve özgün adı duvara asılmış. Belediye açılış törenine çoğu bir zamanlar Karşıyaka'da yaşamış olan Yahudi aileler yanı sıra halk katılmış, elli kişilik koro, Onur Akdoğu yönetiminde Türk Sanat Müziğinin Yahudi bestecilerinin bestelerinden oluşan görkemli bir konser verirken, Yahudi bestekârların yanı sıra Mendhelson ve Mahler'e de yer verilmiş.

TRT'den sonra ülkenin en büyük halk ve sanat müziği kütüphanesinin bulunduğu Havra arşivinde, Türk sanat müziğinden 60 bin, halk müziğimizden 4300 eserin kaydı var.

Bu değerli arşiv ve kütüphaneyi düzenleyense İzmirli müzikolog Onur Akdoğu.

Akdoğu, kendi evinde de veri tabanlı bilgisayar kullanımına hazır ülkemizin en büyük özel müzik ihtisas kitaplığını kurmuş.

Akdoğu müzik kütüphaneleri kurmayı çok seviyor: Karşıyaka Belediyesine bağlı konservatuvarın da Bergama Belediyesine bağlı konservatuvarın da Ege Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı kütüphanesini de oluşturan Akdoğu, ülkemizin en önemli on müzikologundan biri...

Şimdilerde belediyenin kültür müdürü Şebnem Güncü yönetiminde, Derya hanımın elinde yeni projelere açılmakta, havra konservatuvarı. Sanat tarihçisi olan Şebnem Güncü büyük ve halkı kucaklayan nice yeni müzik hayallerini, sanatın öteki dallarındaki hedefleriyle harmanlayarak anlatırken, gözlerinin içi gülüyor. Aynı coşku Derya direktörde de görülüyor. Yöre yöre halk müziği-

miz, caz, klasik batı müziğinin triolarla gençlere tanıtılıp, senfonik müziğe açılmak, haftada üç kez koro ve konserler düzenlemek, batı ve klasik müziğimizin ustalarının toplantılarla, sıkmadan, sevdirip alıştırmak halka, öğrenciye tanıtılması öncelikli hedefleri arasında. Çalgı kursları berdevam, Tsiyuri öğretmenin 99 öğrencisi var ve hepsiyle aynı özenle ilgilenmekten yemek yemeye zamanı kalmıyor. Opera bale dramaturgu Serdar Ongurlar'ın denetiminde dönemsel programlarını yapıyorlar. Karşıyaka belediye bandosu, Alaybey katlı pazaryerinde provalarını sürdürürken, koro, bireysel müzik eğitimi ve enstrüman dersleri, keman, piyano, üflemeliler, ritm, gitar, saz dallarında hem yeni yerinde hem havrada sürmekte.

Saklı emeklerden, pek güzel, görkemli, bol tınlı bir iş olmuş, havra konservatuvarı. Karşıyaka Bele-

diyesini ve emek edenleri, en çok da bu başışın sahibi Musevi cemaatini kutlamak gerek.

Piyano eğitiminde yığılma var. Tek hoca, dağılan Rusya'dan sekiz yıl önce gelmiş olan Tsiyuri Ant-dae.

Kursların as elemanı, İstanbul AKM'den emekli, Kültür Bakanlığı keman sanatçısı Sayın Gürel Karakaş. 40.sanat yılını kutlama konserini de Havra sahnesinde yapmış.

Havra ile yola çıkan Karşıyaka belediyesi Mavişehir'deki görkemli yeni konser binasının açılışını da mayıs sonunda Fazıl Say'la yaptı. Demek Havra uğurlu gelmiş.

Bütün kültürlere, müziği baş tacı eden inançlara, barışa, sanata gönül verenlere alkış!

Perde!

Boğaz'ın İncisi Yalılar

Yazı: Ayşe Yetmen

Eşsiz güzelliği ile dünya tarih ve edebiyatında yer almış Boğaziçi, yalıları ile de her dem dillere destan olmuştur. Boğaz'ın iki yanına sıralanmış birbirinden görkemli yapılar, her ne kadar çarpık kentleşme, şehir hayatından bihaber bir kesimin İstanbul'a yerleşmesi ile zevksiz, sakil binaların Boğaz'a bakan sırtlara yayılması sonucunda gölgelenmişlerse de kimi geleneksel Osmanlı yapısı, kimi de modern tarzlarıyla hâlâ birer mücevher gibi iki yakayı süslemektedirler.

600'e yakın yalının bulunduğu rivayet edilen Boğaziçi'nde önceliği Rumeli Yakası yalılarına verip, dolaşmaya da Tophane/Fındıklı'daki Çifte Saraylar'dan başlayalım. Padişah Abdülmecit'in kızları Cemile Sultan ve Münire Sultan için Garbet Amira Balyan'a yaptırdığı saraylardır bunlar. Bu saraylardan Molla Çelebi Camii'ne yakın olanı, Cemile Sultan'a, diğeri ise Münire Sultan aittir. Çırağan Sarayının yanmasıyla bir süre, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'a da ev sahipliği yapan Cemile Sultan Sarayı Cumhuriyetin ilanından sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nin (Mimar Sinan Üniversitesi) binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Münire Sultan Sarayı ise, Cumhuriyetin kurulmasını takiben III. Kolordu Komutanlığı karargâhı olarak kullanılmış daha sonra da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve kız lisesi olarak hizmet vermiştir. Sedat Hakkı Eldem'in projesi ile yeniden inşa edilen saray, 1975 yılından itibaren Güzel Sanatlar Akademisi'ne devredilmiştir.

Beşiktaş'ın Ortaköy semtine gelindiğinde, adını I. Abdülaziz'in kızı ve o dönemdeki sahibesi Esmâ

Sultan'dan alan Esmâ Sultan Yalısıyla karşılaşırız. Bu görkemli yapı, Osmanlı döneminin sona ermesiyle, terk edilmiştir. Bir deprem ve yangın da geçiren yalı, tütün ve kömür deposu olarak kullanılmış, 90'lı yıllarda İstanbul'daki bir beş yıldızlı otel, yalıdan geri kalanları alıp, onartarak yapıya yeni bir görünüm kazandırmıştır.

Naima Sultan (Osman Paşa Yalısı):

Esmâ Sultan Yalısından biraz ötede, Muallim Naci Caddesi üzerinde Naima Sultan ya da Gazi Osman Paşa Yalısı bulunur. Sultan II. Abdülhamit tarafından Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'ya hediye edilen bu yalı, 1899'da onarılmış, yenilenmiş ve yalıya Naima Sultan ile Gazi Osman Paşa'nın oğlu Kemalettin Paşa yerleşmiştir. Bu nedenle de yalı, Naima Sultan Yalısı ismi ile anılmaya başlamıştır. Yakın tarihlere kadar Gazi Osman Paşa Ortaokulu olarak kulla-

nılan yalı, 2002 yılında kuşuklu bir biçimde yanmıştır.

Yalı bol Kuruçeşme'ye ulaştığımızda, günümüze kadar gelemeyen, iki önemli yalıdan söz etmek istiyorum: Naciye ve Nazime Sultan Yalıları:

Enver Paşa Yalısı ya da Naciye Sultan Yalısı

Şah Sultan'a ait olup, daha sonra Enver Paşa'nın mülkiyetine geçen yalı, maalesef günümüze kadar gelememiştir. XVIII. yüzyılın sonunda ya da XIX. yüzyılın başlarında yapıldığı sanılan yalı, Hazine-i Hassa'nın mülkiyetindeki diğer yalılar gibi mülk sahiplerinden alınarak Osmanlı sultanlarına verilmiştir. Yalı, Enver Paşa ile evlenen Naciye Sultan'a hediye edilmiş; bu nedenle de adı Naciye Sultan Yalısı olarak anılmaya başlamıştır. Enver Paşa döneminde pek çok yerli ve yabancı devlet adamlarını ağırlamış yalı, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, Kuruçeşme'deki kömür depoları yaptırılırken yıkılmıştır.

Naciye Sultan Yalısının yanındaki ise, Sultan Abdülaziz'in kızı, Nazime Sultan Yalısıdır. Raimondo d'Aronco tarafından tasarlandığı sanılan yapı, Ali Halit Paşa ile evlendiğinde Nazime Sultan'a verilmiş. Çırağan Sarayı'nın yanmasından sonra bu yalı bir süre Meclis-i Mebusan binası olarak

kullanılmış, hanedanın yurt dışına çıkarılmasından sonra satılmış; bir süre tütün deposu olmuş ve sonra da yıkılmıştır.

Arnavutköy Yalıları

Arnavutköy kıyılarında XVIII. yüzyıldan itibaren daha çok İstanbul'da yaşayan Rum zenginlerinin yalıları bulunuyordu. Bunların arasında Hekim Mikeloğlu Nikola'nın yalısı, yanında kardeşi Yelyan'ın yalısı, Mavridioğlu'nun yalısı, Delibeyzade Oğulları'nın yalısı vardı. Günümüzde bu yalılardan hiçbir iz kalmamıştır. Ayrıca Arnavutköy iskelesinden sonra Hekim Küçük Toma Dimetraki'nin, Andonaki'nin, Konstantaki Reisoğlu Kabakulak'ın, Çuhacı Konstantin'in, Buğdan Voyvodası'nın, Cevahirci Kasapbaşı'nın yalıları da yine Arnavutköy ile Bebek arasına sıralanmıştı. Türklerin yaşadığı yalılar ise Akıntıburnu'ndan yer alıyordu. Bunlar içinde Sahilhane Kaftan Ağası Hacı Mehmet Ağa'nın, Tershane Emine Hamdi Efendi'nin iki yalısı ile sabık Hazine-i Hümayun Kethüdası Ali Efendi'nin, Hasan Halife'nin ve Kasapbaşızadelerin yaptırmış olduğu yalılar bulunuyordu.

Bebek Yalıları

XIX. yüzyıl bostancıbaşı defterlerinden edinilen bilgilere göre, Arnavutköy'den sonra Bebek'te de sahiplerinin adlarıyla bilinen çok sayıda yalı vardı. Günümüze kadar gelemeyen bu yalılar arasında Hekimbaşızade Necip Efendi Yalısı, Hazinedarbaşı Şakir Ağa Yalısı, Sultan II. Mahmut dönemi Sadrazamı Salih Paşa Yalısı, Dürrizade Abdullah Molla Yalısı, Mustafa Efendi Yalısı, Yesarizade İzzet Efendi Yalısı, Dividigüzel Kerimesi Yalısı, Kadı Mehmet Efendi Yalısı, Soğancıbaşızade Kadri Bey Yalısı, Kambur Mustafa Efendi Yalısı, Cüce Hanım Yalısı, Abdullah Efendi'nin hazinedarı Osman Efendi Yalısı, Ömer Efendi zevcesinin yalısı, bebek ustası Mahmut Efendi'nin

yalısı, Salih Paşa'nın yalısı, Dürrizade'nin kardeşi Ata Efendi'nin yalısı, Müderris-i Kiram'dan Tahir Efendi'nin yalısı, Şeyhülislam Esad Efendizade Mollar Efendi'nin yalısı, Nuri Efendi'nin Yalısı, İlyas Efendi'nin yalısı, Morevi Mustafa Efendi'nin yalısı, Mekke Mollası Abud Efendi'nin yalısı, Kazasker Sıtkızade Efendi'nin yalısı, Topçubaşızade Yakup Ağa'nın yalısı, Süleyman Raşit Efendizade Mehmet Bey'in yalısı, Halil Ağa'nın eşinin yalısı, Çelebi Mustafa Paşazade Bekir Bey'in yalısı, Musullu Ali Efendi'nin kızının yalısı, Hüdadar Bey'in yalısı, Hasan Tahsin Efendi'nin yalısı bulunuyordu. Bebek kıyılarında çoğu II. Mahmut dönemine ait olan bu yalıların bazıları yıkılarak yeniden yapılmış, bazıları da yanmıştır.

Âli Paşa Yalısı (Hidiva Sarayı)

Günümüzde Mısır Konsolosluk binası olarak kullanılan, Cevdet Paşa Caddesi'nde, Bebek konunun ortasında bulunan bu yalının yerinde Sultan I. Abdülhamit devri şeyhülislamlarından Dürrizade Esseyit Mehmet Atullah Efendi'nin yalısı vardı. Osmanlı'ya beş şeyhülislam yetiştirmiş Dürrizadeler, Osmanlı padişahlarından itibar gören tanınmış bir Osmanlı ailesi idi... Dürrizade'lerden Abdullah Efendi'nin ölümü

üzerine yalının mülkiyeti önce Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya, onun ölümüyle de Sadrazam Âli Paşa'ya (1815–1871) geçmiştir. Âli Paşa'nın sadareti ve hariciye nazırlığı sırasında yalı pek çok önemli konferans, ziyaret ve davetlere ev sahipliği yapmıştır; Karadağ Konferansı (1858) toplanmış, Girit isyanını bastırma hazırlıkları yapılmış, Sultan Abdülaziz'in Avrupa ziyaretini iade etmek üzere İstanbul'a gelen İngiliz velihtına da burada bir davet verilmiştir. Ayrıca İmparator Franz Joseph de bu yalıda misafir edilmiştir. Âli Paşa'nın 1871'de ölümünden sonra Sultan II. Abdülhamit yalıyı satın alarak Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın annesi ve eski Hıdiv Tevfik Paşa'nın eşi Hıdiva Emine Hanıma hediye etmiştir. Bazı kaynaklara göre, Abbas Hilmi Paşa'nın ölümünden sonra aylık masrafı 4000 altını bulan yalı, varisleri tarafından ekonomik nedenlerden satılmıştır.

Günümüzde Mısır Arap Cumhuriyeti'nin İstanbul Başkonsolosluk Binası ve Başkonsoloslukun rezidansı olarak kullanılmaktadır.

Mustafa Reşit Paşa Yalısı

Baltalimanı- Hisar yolu üzerinde, İngiltere, Fransa, Rusya ve Belçika ile yapılan ikili ticari ve siyasi

anlaşmaların imzalandığı, Mustafa Reşit Paşa tarafından XIX. yüzyılda yaptırılmış ahşap bir yalı vardı.

Paşa bu yalının yanına XIX. yüzyılın ortalarında Balyan ailesinden Mimar Sarkis ve Karabet Amira Balyan'a saray niteliğinde kâgir bir yalı daha yaptırmıştır. Bu yalı Sultan Abdülmecit'in kızı Fatma Sultan'ın Mustafa Reşit Paşa'nın oğlu ile evlenmesi sırasında Osmanlı hazinesi tarafından satın alınarak yeni evlilere hediye edilmişti. Fatma Sultan'ın 1883 yılında ölümünden sonra kız kardeşi Mediha Sultan'a verilmiştir. Mediha Sultan'ın Damat Ferit Paşa ile evlenmesi üzerine yapıya bir de harem binası eklenmiştir. Bu yalı Cumhuriyetin ilanına kadar Fatma Sultan'ın mülkiyetinde kalmıştır. Cumhuriyet döneminde bir süre boş kalan yapı Balıkçılık Enstitüsü'ne devredilmiştir. Günümüzde yalının harem dairesi Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastanesi olarak kullanılmaktadır.

İki Kuleli Yalı

Boyacıköy-Emirgan arasında bir yerde bulunan ve günümüze kadar gelemeyen, başka bir yalı da İki Kuleli Yalı ya da diğer adıyla Veli Bey'in yalısıdır. Yalı, Orman Ziraat Maadin (Madenler)

Reisi Musa Saffeti Paşa Zade Ziya Bey tarafından yaptırılmıştır. Geçirdiği bir yangından sonra çöcekleriyle ünlü bu iki kuleli yalı, Ziya Bey'in damadı Veli Bey tarafından yeniden yaptırılınca Veli Bey'in yalısı olarak anılır olmuştur. Orhan Veli'nin "İstanbul'u Dinliyorum Gözlerim Kapalı" şiirinde, (...)İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı; Başında eski alemlerin sarhoşluğu Loş kayıkhaneleriyle bir yalı, (...) diye bahsettiği bu yalı, yol yapımı nedeniyle istimlak edilerek yıkılmıştır.

Emirgan Şerifler Yalısı

Boğaz'ın en ünlü yalılarında biri olan Emirgan ya da Şerifler Yalısı, Bizanslıların Kyparades (Selvili Orman) adını verdiği bölgede bulunmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Miriye ait olan Emirgan, Padişah III. Mehmet tarafından İmparatorluğun kuruluşundan Padişah III. Murat devrine kadar uzanan tüm resmi yazışmaları kitap haline getiren Nişancı Feridun Paşa'ya verilmişti. O tarihten sonra da günümüzün Emirgan'ı Nişancı Feridun Bey'in yazlık bahçesi olmuştur. Padişah IV. Murat kendisine Revan Kalesi'ni teslim eden Emirgüneoğlu Tahmasb Kuli Han'a, Nişancı Feridun Bey bahçelerini hediye etmiş, Emirgüneoğ-

lu da burada sahil saray niteliğinde bir yalı yaptırmıştır. Tarihi kaynaklar Emirgan'daki yalının sürekli el değiştirdiğinden söz etmektedir. Emirgan Yalısı 1980 yılından sonra Kültür Bakanlığı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nin yönetimine geçmiş, restorasyonu ve iç bezemeleri yapılmıştır. Yalı, günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nin yönetimindedir.

Sait Halim Paşa Yalısı

Yeniköy Köybaşı Caddesi üzerinde, Yeniköy vapur iskelesinin hemen yakınında olan bu yalı Petraki Adamanti isimli bir mimar tarafından XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılmıştır. Yalının ilk sahiplerinin Düzoğulları isimli bir aile olduğu, sonradan İstanbul Rumlarının temsilcisi olarak tanınan Logothete Nicolas Aristarhis isimli bir kişiye, sonra da V.Lahos isimli bir Rum bankerinin mülkiyetine geçtiği bilinmektedir. Yalı adını taşıdığı Sait Halim Paşa tarafından XIX. yüzyılın sonlarında satın almıştır. Sait Halim Paşa'dan sonra oğlu Prens Halim'e geçen bu yalı, 1968'de Turizm Bankası tarafından satın alınmış ve yeniden restore edilmiştir. Yalı'nın bahçesi yaz aylarında kısa bir süre restoran olarak işletilmiş, içi de XIX. yüzyıl yalılarını yansıtacak biçimde müze-yalı olarak

düzenlenmiştir. Bir süre Başbakanlık yazlık konutu olarak kullanılan yapıda resmi toplantılar yapılmıştır. Sait Halim Paşa Yalısı 1995 yılında bilinmeyen bir nedenle kısmen yanmış, içindeki eserlerin akibeti hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Yalı yeniden restore edilmiştir.

Avusturya Elçiliği Yalısı

Yeniköy'de Mıgırdıç Cezayirliyan'dan kamulaştırılan 36 dönümlük bir alan Osmanlı-Avusturya dostluğunun bir nişanesi olarak Padişah II. Abdülhamit'in isteği ile 1898 yılında Avusturya-Macaristan İmparatoru II. Franz Joseph'e hediye edilmiştir. Günümüzde Avusturya Konsolosluğu'nun resepsiyonlarının verildiği, özel toplantıların yapıldığı yalıda ayrıca Avusturya Kültür Ofisi de hizmet vermektedir.

İtalyan Elçiliği Yalısı

Tarabya Kefeliköy Caddesi'nde bulunan bu yalı İtalyan Dışişleri Bakanlığı tarafından, İtalyan Mimarı Raimondo d'Aronco'ya XX. Yüzyıl başla-

rında yaptırılmıştır. Bu yalı eski elçilik binasının yerine inşa edilmiş, yalnızca eski yapıdan birinci terasın altında bulunan servis binaları, mutfak ve kömür deposu korunmuştur. İtalya Udine'deki, d'Aronco'nun arşivinde bulunan çizimlerden eski binanın bugünkü yapıdan daha küçük, üç katlı ve sade bir mimari üslupta olduğu anlaşılmaktadır.

Alman Elçiliği Yazlık Köşk ve Yalıları

Tarabya koyunda, Yeniköy-Tarabya Caddesi üzerinde bulunan bu köşkler büyük bir bahçe içine yerleştirilmiştir. Yapıların bulunduğu bu alanda eski Tarabya Kasrı bulunuyordu. Günümüzde alt bahçede bu kasra ait bir kemer kalıntısı ile Sultan Abdülaziz'in tuğrası görülmektedir. Bunun yanı sıra eski Tarabya Kasrı'ndan kalmış ve depo olarak kullanılan bir de mutfak bulunmaktadır. Bu yapıların arasında ayrıca, şapel, çeşme ve mezarlık da vardır. Buradaki mezarlıkta I.Dünya Savaşı'nda ölen askerler ile Mareşal Von der Goltz gömülüdür. Ölen askerlerin anısına yapılan rölyefler de Georg Kohl'a aittir.

Rus Elçiliği Yalısı (Rusya Sefareti Yazlık Binası)

Melling'in albümündeki gravürde de Rus elçilik binası olarak görülen ve bir İngiliz mimarı tara-

findan yapıldığı belirtilen yalı, Büyükdere-Sarıyer Caddesi üzerinde, geniş bir bahçe içindedir. Ayrıca bu yapıdan XIX. yüzyıl başlarına ait, Sultan II. Mahmut dönemi bostancıbaşı defterlerinde de "Kurbinde Rusya elçisinin kebir yalısı" olarak söz edilmiştir. Yalının iki yanında da Rus elçilik mensuplarına ait binalar bulunmaktadır.

İpsilante Yalısı

Tarabya'da bulunan bu yalı, Bab-ı Âlî'de tercüman olarak çalışan, Eflâk ve Boğdan voyvodası Fenerli Rum ailelerden İpsilantiler tarafından XVIII. yüzyılda yaptırılmıştır. Bu ailenin fertlerinden biri olan

Aleksandros İpsilanti'nin Rus yanlısı bir siyaset gütmesi sonucu Saint-Petersburg'a kaçması üzerine yalı, Padişah III. Selim tarafından 1807'de Fransa Büyükelçisi General Sebastiani'ye elçilik yazlığı olarak verilmiştir. Melling'in 1819 yılındaki bir gravüründe Yalı'nın XIX. yüzyıl başlarındaki durumu görülmektedir. İpsilanti Yalısı XIX. yüzyılın ikinci yarısında onarılmış ancak, 1913 yılında çıkan bir yangında yanan esas binadan geriye kalan müstemilat binaları ile XIX. yüzyılın ortalarında buraya ilave edilen bir bina kalmıştır. Günümüzde bu yapı onarıldıktan sonra 1989'da Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu İdaresi Bölümü'ne verilmiştir.

Sadberk Hanım (Azaryan) Yalısı

Büyükdere Piyasa Caddesi'nde bulunan yalı XX. yüzyılın başında yanmış olan eski bir konak arsası üzerine tüccar Bedros Azaryan tarafından yaptırılmıştır. Yalı batılılaşma dönemi yapılarına özgün bir anlayışla ele alınarak, İstanbul'da o dönemde inşa edilmiş büyük konutların merkez planlı ve merkezi çıkmalı tasarımına uygun bir şekilde yapılmıştır. Ancak cephe görünümü ile dönemdeki yapılardan ayrılmaktadır. Yalı, 1950 yılında Koç ailesi tarafından satın alınmış 1978 yılına kadar yazlık olarak kullanılmıştır. 1978-1980 yılları arasında, Sedat Hakkı Eldem'in hazırladığı bir restorasyon projesinin uygulanmasıyla müzeye dönüştürülmüştür. 14 Ekim 1980'de ziyarete açılan yapı, Sadberk Hanım Müzesi'nin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Metin'de kullanılan bilgiler kısmen, Kent Kültür Kurulu İnternet bilgilerinden alınmıştır

İki Kuleli Yalı

Cumhuriyetin yetiştirdiği ilk kuşaklardan, 1940'lı yılların kültür sanat ve siyasetinin yakın tanıdığı bir Boğaziçili... 1944 Mülkiye mezunu

Ziya Şav.

Emirgan'da şimdi artık fotoğraflarda kalmış iki kuleli yalının sahibi beyefendi. Yalının sahibinin yaşamı da yalının görünüşü kadar ilginç ve muhteşem olmalı ki

Ayşe Yetmen tarafından kaleme alınmış.

İşte Ziya Şav ve İki Kuleli Yalı'ya ilişkin bazı bilgiler.

Ziya Şav ömrünü anlatmış, Ayşe Yetmen yayına hazırlamış, sözcüklerin okurlara ulaştırdığı "İki Kuleli Yalı" adlı anı kitap böylece ortaya çıkmış, ne emekle...

27 Mayıs 1921 İstanbul doğumlu Şav Mülkiyeli, 1944 mezunu. Hem iş hem aşk hem sanat ve muhabbetle konmadığı dal, tanık olmadığı hal kalmamış.

Her ne kadar hısımlı Rasih Nuri önsözünde, onun değil anı, mektup yazdığını bile görmediğini söylese de, belli ki Şav yaşamaktan yazmaya zaman ve derman bulamamış. Ahir ömründe o söylemiş kitabı yayına hazırlayan Ayşe Yetmen de bir ömrü sahibinin yerine, onunla birlikte ve iyi ki yazmış.

Cumhuriyetin kuruluş sonrasını, İstanbul'un kültürel çeşitlilik ve zenginliğini, kırklı yıllar Ankara'sı ve Mülkiyelilerin hikâyesini, sanatçı dostlarını Orhan Veli'den Abidin ve Arif Dino'ya, Mina Urgan'dan Eyüboğullarına dönemin önemli sanat insanlarını ve Paris, Londra, Brüksel, Münih başta olmak üzere gezip gördüğü, iş yaptığı yaşadığı yerleri, dünyanın büyük değişimini ayrıntıları atlamayan bir gözlemcinin dilinden öğrenirken, tadıyla ve atlanmayan nice ayrıntıyla yeniden yaşıyoruz.

Rasih Nuri, Şav'ın fıkra ustalığına mim koymakta haklı, özenle yaşadığı ömrünü fıkra tadıyla aktarmış. Yaşarken fark olunmayan ayrıntılarla anlam kazanıyor ömürler, hele o ömür Cumhuriyetin ömrüne denk düşüyorsa...

Emirgan'daki iki kuleli yalıyı Şav'ın anneannesinin babası yaptırmış. Yalının hanımefendisi anneanne Nezihe Hanım küçük damadını genç yaşta yitirince ev halkına gülmeyi yasaklayan biri. Kızı da (Şav'ın annesi) Fransız sömürgecilikine karşı savaşta mahkûm edilen H.Martin için Paris işçi sınıfı ve sendikalarla gençlerin onun özgürlüğü için yaptığı dev gösteride yaşlı haliyle ama bilinçle yer alan Nimet hanım. Bu iki esaslı kadının yetiştirdiği Ziya Şav'ı varın siz düşünün artık...

Üç kez evlendiği, eşi olan hanımefendilerin hikâyesi ayrı bir tad katıyor olsa da kitaba, onlarda kalan tadı elbet yalnız o hanımefendiler bilir.

Cebi boş kalbi zengin kişilerle ilk mavi yolculuğun, 2.dünya savaşının bittiği sıralar Halikarnas Balıkcısının önerisine uyarak, ahtapot avcısı Paluko'nun yelkenlisine binen Cevat Şakir, Sabahattin Eyüboğlu, Bedri Rahmi, Sabahattin Ali, Necati Cumalı, Erol Güneş, şair Fuat Ömer Keskinoğluyla yapıldığını öğreniyoruz.

Şimdilerde Beyoğlu'nda yapılan Cuma Akademisi (Boysan'a göre bu okulun adı Dem Akademisi'dir!) toplantıları Cağaloğlu'ndaki ilk yerinden bugüne, sofranın esaslı sanat kişilerle birlikte kır yıldır toplanıyor, aralarından ayrılanlara da kadeh kal-

dırarak. Hem o fukara mavi yolculuğa katılıyorsunuz Şav'ın kıpır kıpır anlatımı ve güçlü hafızasından izleri okuyunca, hem Cuma dem akademisine kuruluyorsunuz.

Ama en çok gülümseten anlara, anılara bayılıyorsunuz. Orhan Veli ile Fahir Aksoy bir gece Nahit Hanımı ziyarete çiçeksiz gitmemek için ertesi gün yapılacak tören için Atatürk heykeline koyulmuş çelenklerden birini ödünç alıp(!) güçbelâ taşıyarak eve vardıklarında çelenk kabul edilmeyip alındığı yere geri götürülme emri üzerine, Orhan Veli'nin çelengi götürürken Polisçe enselenince, Sümerbank çelengini getirmiştin de' bahanesiyle sıvıştığına...

Gecelerin birinde Mehmet Kemal'le meyhaneden çıktığında niyesini kendi de bilmez Şav, ancak Türk bayrağına sarılıdır ve bu gerekçeyle hâkimin karşısında almışlardır soluğu. Polisler, tanıklar nöbetçi hâkim huzurunda başlar, halini arz'a; 'Rüyamda kendimi Mohaç savaşında gördüm hâkim bey. Yanımda şu var diyerek (Mehmet Kemal'i gösterir) Onun şehit düştüğünü görünce ben elde bayrak ileri atılmışım. Kahpe bir ok gelip iman tahtama saplansın mı... Şehit düşeceğimi anladığımdan düşmana kaptırmamak için de bayrağıma iyice sarılmışım, mesele bundan ibarettir' der demez hâkim ayakkabısını çıkarıp kafasına fırlatır, onlar da kaçarlar.

Cumhuriyet Türkiye'sini kuran kim varsa, Gazi'den Mina Urgan'a, Sabahattin Ali'den dönem diplomat ve işadamlarına, tek ve çok partililikten genç ülkenin genç kurucularına, acının yokluğun savaşın yanında umudun ve coşkunun tadına varacağınız 'İki Kuleli Yalı'nın esas kişisi Ziya Şav öğretmenliği, bankacılığı, girişimciliği, işadamlığı Üçgen İnşaat kuruculuğu, yönetim kurulu üyeliği, evlilikleri, haşarıkları kadar, hayatı bir oyun gibi yaşayıp oynamasıyla ilgi çeken, benzeri az bir kişizade; ille o güzelim insanlar, ailesi ve çevresindekiler...

Yazı: Sevdâ Kaynar

Efsane deyince insanın aklına bin yıllardan süzülen hikâyeler gelir. Bir çeşit masaldır zaten efsaneler; halkların kültür dağarcığına destansı yapılarıyla renk katar; biçim verir. Örneğin tanrı ve tanrıçalarla dolu bir Yunan mitolojisi, insan zaafalarını tanrılar ve tanrıçalar yoluyla sergileyen eşsiz masallarla doludur...

Masalsı efsanelerden başka bir tür efsane biçimi daha vardır. Yaşantısıyla, kaderiyle ve gizleriyle tarihe geçen yaşayan ilah ve ilahelerin oluşturduğu efsaneler. Gerçeklikleri kadar gizemleriyle de insanların merakını hep taze tutar onlar. Üstelik öldükten sonra değil; daha yaşarken efsane olmuşlardır.

İşte Mata Hari; Cava dilinde ismi şafağın gözü yani güneş anlamına gelen bu kadın yüzyılın başlarında Avrupa'da öyle bir efsane yaratmıştı ki; hakkında ne söylenirse söylensin, insanlar hemen inanıyor; büyüleyici danslarıyla göz kamaştıran bu dansöz belki de sadece bu nedenle parıltılı bir hayattan trajik bir sona doğru giderken yarattığı efsanenin de kurbanı oluyordu.

Çünkü efsaneleri sadece hayranlıklar değil, kin ve kıskançlıklar da besler.

"Adım Margarethe Zelle, Mac Leod'un eşiyim. 7

Ağustos 1876 da Hollanda'da doğdum. Babam şapkacı, eşim Hindistan ordusunda görevli bir subaydı. Yeteneğimi orada keşfettim. Mata Hari adıyla dansözlük yapmaya başladım."

Böyle tanımlamıştı kendisini polis kayıtlarında. O muhteşem hayatı hiç anlatmayan kısacık bir

Kaderin Yazdığı Oyunda Herkes Sadece Figürandır; Başrolde Olduğunu Sansa Bile..

özet... sanki gerisini bilmeye hakkı yoktu artık hiç kimsenin...

Cava ... Mata Hari Kendini Keşfediyor

Aslında hiç de mutlu geçmeyen evliliği bir gazete ilanında kendine eş arayan genç bir yüzbaşıya yanıt vermesiyle başlamıştı. Tanıştılar ve evlendiler. Kısa bir süre sonra Mac Leod'un Cava 'da Toempoeng'e tayini çıktı. Mac Leod kısa sürede kendini içkiye verdi. Her gün bir başka Cavalı ka-

dınla birlikteydi. Üstelik çocukları da olmuştu. Mata Hari'nin de bu dönemde evine çok bağlı bir kadın olduğu söylenemez. Birbirlerinden kopuk yaşamaya başladılar. Kavgalar gürültüler arasında bir gece küçük oğulları Norman'ın zehirlendiğini fark ettiler. Bütün çabalara karşın Norman kurtulamadı. Geriye küçük kızları Non kalmıştı ama onun varlığı da bu evliliği kurtarmaya yetmedi.

Mata Hari bir gece yaşadığı sevimsiz hayatın verdiği iç sıkıntısıyla Cava ormanlarında kısa bir yürüyüşe çıktı. Birden uzaklardan gelen yumuşak bir müziğin farkına vardı... Sanki bu müziği duyması için böcekler ve kuşlar susmuştu ve müzik bir çağrı gibi onun adımlarına yön veriyordu.

Ormanın içinde biraz yürüdükten sonra ağaçlar seyrelti ve karşısına bir kulübe çıktı. Daha sonra ağaç ve yapraklardan yapılmış on on beş kulübenin olduğu geniş bir alana geldi. Müziğin kaynağına yaklaştıkça biri tokmaklarla olmak üzere her biri farklı bir enstrüman çalan on kadar adamın sert toprakta oturduğunu gördü...

O anda kulübelere birinden iki genç kız çıktı. Altınla süslenmiş yere kadar uzanan ipek giysiler içindeydiler. Her ikisi de metal başlık takmış, el ayak bileklerini ince zincirler, kalın bileziklerle

TRAJİK BİR EFSANENİN UNUTULMAYAN DANSÖZÜ... MATA HARI: ŞAFAĞIN GÖZÜ

süslemişlerdi. Vücutları dik, kol hareketleri yumuşaktı. Ellerini kıvrarak müziğin ritmiyle dans etmeye başladılar. Mata Hari gözlerini onlardan ayıramıyordu.

Belki de tam o anlarda içindeki dansözünü keşfetti. O dansözün gizemli kimliğini, Cava ormanlarının kuş, böcek ve bin bir enstrümanla kaynaşan akşamında tüm bedeninde hissetti. Evet onun dansı tam da buydu. Hiç görmediği annesinin de Kanda Swany Tapınağında rahipler için dans eden bir rahibe olduğu söylenmişti kendisine. Belki de genlerindeki o müzik, o dansın büyümlü ritmi gelip bulmuştu onu bu sırlarla dolu orman köşesinde. Mata Hari'nin gizemli hayatında, annesinin gerçekten Kanda Swany Tapınağında rahiplerce kutsanıp dans etmesi var mıdır; yoksa efsanesini güçlendirmek için kendi yarattığı bir hayal dünyası mıdır bilinmez. Ama asıl önemli olan sıradan bir insan söylese asla inanılmayacak olan büyümlü tapınak hikayesi onun dansının yarattığı eşsiz etkiye o kadar uygun düşüyordu ki; masallara inanmayı seven insanlar onun dansında rahiplere yapılan o tutkulu ve adanmış ilahi dansların esintisini gönüllerinde hatta düşlerinde hissediyorlardı...

Anlaşamayan karı koca sonunda 1902'de Amsterdam'a geri döndüler. Mac Leod emekli olmuştu; rezaletlerinden bıkan ordu onu terfi ettirmemişti. Bir gece Mac Leod hava almaya çıkıyorum diyerek Mata Hari'yi terk etti. Yanına kızları Non'u da almıştı. Ertesi gün Het Nieuws Var den Dag'daki ilanda, karısının hiçbir borcundan sorumlu olmayacağını belirtiyor, kendisi adına yapılacak bütün alışverişler için şapkacı, ayakkabıcı, butik ve tuhafiyecileri, para ödemeyeceği konusunda uyarıyordu.

Paris 1903... Işıkların, Gölge-lerin Ve Tüllerin Arasından Bir Tanrıça Doğuyor...

Öğlen ikiyi biraz geçte tren Doğu garında durdu. Mata Hari tren-den indi. Birden kendisini kaybolmuş hissetti. Haritasını açtı ve Paris'in en ucuz otellerinden birini kiralamak üzere yorgun adımlarla yoluna devam etti.

Salaş oteldeki ilk günler tam bir yaşam savaşıydı. Paris'in rengârenk kargaşasında Mata Hari yaşamak için neler yapmadı ki... Yetenekli, yeteneksiz pek çok ressamı modellik yaptı. Ucuz kabarelerde dans etti. Yorgun geceleri, modellik yaptığı gri gündüzler izledi...

Her şeye rağmen umutluydu; dansına güveniyordu, farklı olduğunu biliyordu.

O gece yine tüller ve gizemli ışıklar arasında dansını bitirdi. Yanına gelen iki adamdan biri gecede kaç frank aldığını sordu. 20 frank dedi. Adamlardan bir ona gecede bin frank önerdi. Dansıyla büyülenmişti ve bu dansı bütün Paris görmeliydi.

Mata Hari'nin Paris'teki Guimet müzesinin kurucusu Emile Guimet'le tanışması böyle oldu. Ve 13 Mart'ta Mata Hari ilk kez sahneye çıktı.

Sahnede bir Siva heykeli vardı. Orkestra ağır ve kasvetli bir biçimde çalmaya başladı. Sonrasını 14 Mart 1905 tarihinde eleştirmen Eduard Lepage'den dinleyelim:

"Mata Hari birden ortaya çıkar. Günün gözü, yüce güneş... Sadece rahip ve tanrıların görebileceği kutsal bayadere. Uzun ve ince, sihirli flütle ipnotize olmuş, kıvrılarak dans eden bir yılan gibi uysal. Parmak uçlarında havaya yükseliyor, sağa sola yatıyor, kollarıyla havayı dövüyor, uzun dolgun saçları vakur geceyi kamçılıyor ve ... yere düşüyor.

Sadece eleştirmenler değil bütün Paris büyülenmişti. The King, la vie Parisienne, Louis Dammour, Echo de Paris ve diğerleri onu yere göğe sığdıramıyorlardı artık.

Şaşıla ve çok parlıtlı bir hayatın kapıları Cavali dansöze sonuna kadar açıldı... Herkes ona âşıktı. Herkes onun dansını izlemek için günler önceden yer ayırtıyordu. Onun tüller ve ışıklar içinde yaptığı bu egzotik dans kendi soğuk kültüründen bıkmış Paris ve Avrupa için olağanüstü eşsiz ve bir o kadar da dayanılmazdı. Mata Hari'nin çevresi hayranlarla doluydu; İş adamları, politikacılar, üst düzey bürokratlar, gazeteciler... hepsi onu yardıma ihtiyacı olduğu en kritik anda terk edecek yüzlerce soylu ve önemli kişi...

Bir Aşk Ve Bir Büyük Aldanış... Kaderin Sonsuz Nehirlerinde Umarsızca Akış...

Mata Hari bu hayran kalabalığıyla eğleniyor, vakit geçiriyor,

hediyeler alıyor ama hiçbirisine karşı en ufak bir ilgi duymuyordu. O belki de sevgisine hiç de layık olmayan genç bir Rus subayına gönlünü vermişti: Vadim İvanoviç Maznof...

Rus Ordusunda kazaklarca şehit edilmiş bir albayın oğlu. Mata Hari'nin ta Rusya'ya kadar gelen şöhretinden etkilenmiş, ona âşık olmuş ve sırf bu nedenle Paris'e tayinini istemiş genç teğmen...

Tanışmaları Mata Hari'nin bir gösterisinden sonra oldu.

Cavali dansöz, Paris'in gizemli tanrısı Vadim'e görür görmez âşık olmuştu.

Öylesi bir aşkı ki bu, Mata Hari genç teğmenin annesinin sözünden çıkmayacak kadar uyuşuk olduğunu fark etmedi bile. Kendisi için düello etmeyecek kadar korkak, sadece hayalleriyle yaşayan bir hayalperest olduğuna ise onca olaya karşın hiç inanmadı. Aşkın kör ettiği gözleri sevgilisinin çizdiği hayalleri görüyordu. Uyanmak istemediği bir rüyadan acılı bir kâbusa uyanacağını aklına bile getirmiyordu.

Vadim ona Rusya'ya birlikte gideceklerini söylüyor, geniş tarlalarla çevrili çiftlik evinde yaşayacaklarını vaat ediyordu. Ama bunun için paraya da gereksinim vardı. Borçlar içindeki Vadim'in hayalleri Mata Hari için mutlaka gerçekleşmesi gereken muhteşem rüyalar. Bu rüyalar için her şey yapılabildi; Her şey... Casusluk bile...

Aslında Mata Hari casusluk yapmış mıydı? O gün yaşayan herkes buna rahatlıkla evet der. Çünkü insanlar efsanelerin ömrünü de kendileri tayin etmek isterler. Mata Hari de bu söylentileri desteklercesine yaşıyordu üstelik. Paris'ten sonra Berlin'e gitmişti. Alman subaylarıyla kadeh kaldırırken resimleri çıkıyordu gazetelerde. Bir yandan da Paris'e Almanlardan aldığı bilgileri veriyordu. Sonradan bu bilgi akışını inkar edecek olan yüzbaşı Desvignes'e Alman genel kurmayının en üst düzey generallerinden aldığı bilgileri iletliyordu. Bütün amacı Vadim'le birlikte Rusya'da yaşamaktı. Ama tarihin akışı içine bir kez girdiniz mi olmadık yerde kurulan tuzaklar, önyargılar, önceden alınmış zalim kararlar da sizi bekler. Mata Hari'nin çevresinde onu içine düştüğü kaostan kurtarabilecek tek kişi vardı. Ona büyük bir tutkuyla bağlı olan gazeteci, pilot Glenn Carter. Hatta yakalanmasından sonra onu temize çıkaracak belgeleri Mata Hari ona emanet etmişti.

Kaderin Yazdığı Oyunda Herkes Sadece Figürandır; Başrolde Olduğunu Sansa Bile..

Glenn Carter'ın Amerika'ya zorunlu olarak gitmesi gerekmişti o günlerde. Belgeleri otele unuttuğunu kullandığı uçakta fark etti. Geri dönmeye çalıştı ama müthiş bir fırtına onu, uçağını ve Mata Hari'nin son umudunu okyanusa gömdü... Sırtlanların arasında kalmış yara bere içindeki bir cey-

lanın kaderiydi onu bekleyen artık...

Peki neden herkes Mata Hari'nin bir casus olduğuna bu kadar kolay inandı; neden ona ünlü olduğu zamanlarda tapan, ayaklarına halılar seren her düzeyden insan bu kadar kuşkulu bir casusluk öyküsünün başrolüne onu yakıştırdı...

Bunun için o zamanın koşullarına bakmak gerek. Fransız Ordusu cepheye ağır kayıplar veriyordu. Savaş bütün şiddetiyle devam ediyor; istasyonlarda trenlerden yaralı askerler ve tabutlar iniyordu. Tanrılar kurban istiyordu açıkçası... Kurban da hazır. İşte. Paris'ten Berlin'e giden, görevine Madrid'de devam eden, çaresiz kalınca Paris'e dönen dansöz Mata Hari... Onun verdiği gizli bilgiler yüzünden 50.000 Fransız, Verdun cephesinde şehit olmuştu. Onun istihbaratı sonucunda bütün sırlar açığa çıkmış, Fransız birlikleri tuzağa düşmüştü...

O günün kan ve ateş ortamında böyle bir hikâyeye inanmak o kadar kolaydı ki...

Eldeki kanıtlar o güne göre oldukça etkiliydi ne yazık ki...

Savaş çıktığında Almanya'da olması, Alman Ordu merkezinden Madrid Elçiliğine gönderilen mesajda onun Paris'e gitmesi ve orada 15.000 Pesa alacağını bildirilmesi yenir yutulur şeyler değildi elbette. Ayrıca 1915'te Fransa'ya gitmeden önce Alman Gizli Teşkilatından 30.000 mark almıştı...

Mata Hari bunların bazılarını kabul ediyor ve nedenlerini de açıklıyordu... Hapiste geçirdiği gün ve gecelerde yanında sadece iki rahibe ve onu kurtaracağına sonuna kadar inanan Avukat Clunet vardı. Mata Hari

suçsuzluğuna o kadar inanıyordu ki, eldeki zayıf kanıtlardan nasıl bir dehşet senaryosu çıkabileceğini akıl bile edemiyordu.

Birkaç vefalı dostu ise boşuna büyük bürokratların, bakanların kapılarını aşındırıyorlardı. Boşunaydı, evet... Hiç kimse Mata Hari'yi tanımiyordu. Şu Cavalı casus Mata Hari mi? Ne ilişkim olabilir ki onunla... Vatan haini...

Hollanda Hükümeti bile vatandaşını korumaya almadı. Kaderin bütün ağları örülüyordu ve tüm çırpınışlar ağları sağlamlaştırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Savaşın öcünü almak için herkes ucu zehirli oklarını Mata Hari'ye çevirmişti...

Öylesine trajik bir sona doğru gidişti ki bu, zavalı Clunet Mata Hari'nin idamını engellemek için onun kendisinden bir çocuk doğuracağı yalanını bile uydurdu. 75 yaşındaki avukatın bu çabası Mata Hari'yi belki de son kez gülümsetti...

Bütün Kuşlar Sustuğunda Bir Komut Duyuldu... Şafağın Gözü Şafakta Vuruldu...

Ve 15 Ekim 1917'de Paris'te şafak sökerken Vin-

cennes Kalesi'ne beş araba girdi. Bir süvari birliğinin eskortu eşliğindeki kabile uğursuz bir tepeye doğru yol aldı.

Topçu birliklerinin trompetleri çalıyor biteviye; sona erecek ve yeniden doğacak bir efsaneyi selamlar gibi...

Mata Hari yanında gözyaşları içinde dua eden rahibe Agnes'in elini sıkıyor: "Cesur ol rahibe" Saat beş kırk dört ... Eliyle saçlarını arkaya itiyor. "Ağlamalarımı görmelerini istemem" diyor. Silahlar patlarken ağzından dökülen tek bir isim vardı diyor görgü tanıkları: "Vadim"

Kaderin korkunç bir rastlantısıyla Teğmen Vadim İvanoviç Maznof'un da aynı saatlerde bir başak tarlasında Rus çeteciler tarafından öldürüldüğünü yazar bazı tarihler. Hiç birleşmeyen kaderleri, ölümün karanlık kucağında, bir efsaneye ışık tutarak birleşmiş miydi; bilinmez. Ama bilinen bir şey varsa Mata Hari'nin bir casustan çok bir kurban olduğudur...

1999'da Fransa Adalet Bakanlığına idam kararının gözden geçirilmesi için bir dilekçe verildi. Dilekçede, Mata Hari'yi idama götürülen duruşmada, devletin yararı gereği tahrifat yapıldığı ileri sürüldü...

1999'da açıklanan MI5 dosyalarında Mata Hari'nin iki kez İngiliz gizli servisi tarafından soruşturmaya alındığı, ama delil bulunamadığı için serbest bırakıldığı söyleniyor. Ama kısa bir süre sonra Fransız yetkililer tarafından suçunu itiraf ettiği gerekçesiyle idama mahkûm ediliyor. Ne var ki MI5 dosyalarına Mata Hari'nin suçlu olduğunu gösteren bir kanıt bulunmadığı, Mata Hari'nin Almanlara askeri bir bilgi vermediği de ilave ediliyor...

Hepsi bu kadar... O Cavalı efsane gerçekten casus muydu, yoksa sevdiği adama kavuşabilmek için casus rolü yaparak Fransızların bilgisi dahilinde istihbarat mı yapmıştı? Hepsi yanıtsız sorular... Ama dedik ya efsaneler, gizemler ve sorular sayesinde varlıklarını ebedi kılarlar...

OTUZ

İKİ

DİŞE

KEMAN

ÇALDIRAN

GAZUZ

Yazı ve Fotoğraf:Necati Güngör

Altmışlı yıllara kadar, yaz aylarında ortaya çıkan sokak satıcılarından biriydi gazozcu. Elle ittiği, tekerlekli, ahşap arabasının içine gazoz kasalarını yerleştirir, üzerlerine de kar ya da buz kalıpları koyarak çarşı pazar yerlerinde, parklarda, cami çevrelerinde halka gazoz satmaya çalışırlardı. Gazoz arabasının geçtiği yerlerden damla damla sızan su, salyangoz gibi uzun bir iz bırakırdı. O yıllarda Türkiye’de yalnızca “sade gazoz” üretildiği için, gazozcular da bunu satarlardı. “Buz gibi gazoz, otuz iki dişe keman çaldırıyor!” sloganını bağıarak reklam yaparlardı. Gazoz kapağını, kar testeresinin tersiyle, aşağıdan yukarıya hızla vurup açarak bir patlama sesi çıkarmak, gazozcunun havasını yansıtırdı.

Bugün yaşı elliye geçmiş, özellikle de çocukluğunu taşra kentlerinde bırakmış birçok kişinin gazozla, gazoz satıcılarıyla ilgili anıları, gözlemleri vardır. Çocukluğunu Gaziantep’te bırakmış şair Ülkü Tamer de onlardan biri...

“Gazozcuların başları kalabalık olurdu çoğu kere. Bir alıcı, yedi sekiz seyirci. Tekerlekli arabaların üstündeki buz kalıplarına yerleştirilmiş şişelerden birini kaldırır gazozcu, iyice sallar, sorardı: ‘Caşar mı, caşmaz mı?’ Alıcı, şişeyi süzerdi bir süre. Kapak açılınca gazozun taşımaya başladığını kestirmeye çalışırdı. ‘Caşar!’ Gazozcu da aynı görüşteyse, şişeyi bir daha sallar, yine sorardı: ‘Caşar mı, caşmaz mı?’ ‘Caşmaz!’ Gazozcu, öyle düşünmüyorsa, kapağı açardı. Gazoz taşarsa, alıcı beleştten içerdi gazozu. Taşmazsa parasını tıkr tıkr öderdi.”

Osmanlı döneminin insanları, yaz sıcaklarını, evlerde yapılan serinletici şuruplar, şerbetler içerek geçirirdi. Şurupla şerbetin farkı ne diyeceksiniz: Şekerle kaynatılan sıvıya şurup, kaynatılmadan hazırlanana da şerbet deniyor. İçine kar konularak soğutulan bal şerbeti, pekmez şerbeti, badem şerbeti, gül, karanfil, zambak gibi hoş kokulu bitkilerin yanı sıra yine aromalı kayısı, vişne, limon, portakal, turunc, çilek, demirhindi, nar, koruk, meyan şurup ve şerbetleri, kadim zaman insanların ferahlık ve şifa niyetine içtikleri şeylerdi. (Arapçası, meşrubat.) “Tükenmez” denen fermantasyona uğratılmış meyve suyunu da unutmamalı.

Bu içecekler evlerde yapılması yanında, çarşılarda, kalabalık yerlerde şekerçi dükkânlarında da yapılıp satılırdı. İlk dükkânını Bahçekapı’da açmış olan Şekerçi Hacıbekir, meşrubat satma geleneğini on dokuzuncu yüzyıldan beri sürdürür.

Bilindiği gibi “gazoz” Fransızca bir sözcük: “Gaze-use.”

Bir yaz içeceği olarak gazozun Türkiye’de ortaya çıkışını görmek için yine on dokuzuncu yüzyıl sonlarını beklemek gerekiyordu. Bir kaynağa göre gazoz Türkiye’ye madensuyuyla birlikte ithal malı olarak girmiştir.

Niğdeli bir Rum olan Aleksandr Mısırlıoğlu, Fransa’ya giderek gazoz yapımında kullanılan makinelerle birlikte gazoz üretim hakkını satın aldı. Yıl, 1890’lar. Sonra Aleksandr Mısırlıoğlu, Pandelli Mısırlıoğlu, Ligor Bazlamacioğlu, Leon Şor adlı ortaklar, Karaköy’de ilk gazoz imalathanesini kurdu. Böylece piyasaya çıkan ilk gazoz, “Mısırlıoğlu” adını taşıyordu. Bunu, “Hasanbey”, “Hürriyet” (1908), “Neptün” (1917’de Beyaz Ruslarca) ve 1923 yılında da “Cumhuriyet” gazozları izledi. O ilk yıllarda gazoz, şişenin yanı sıra, sokak esnafının el arabasında taşıdığı “sifon”la, bardağa doldurularak da satılırdı. Dahası da var: Kadim zamanların İstanbul’unda gazoz, evlerde de yapılırdı! Eski bir yemek kitabından alınan tarifise şöyle: “İki dirhem asid sitrik (yani limon tuzu), dört dirhem bikarbonat dö sud (karbonat) ile yarım kıyye suyu vaz edüp iki saat durduktan sonra sifon namındaki şişeyi alup beş altı saat mürurundan sonra istimal oluna. (... bekletildikten sonra içile.)

Sonradan çıkarılan Gıda Maddelerinin ve Umumi Sıhhati İlgilendiren Eşya ve Levazımın Hususi Vasıflarını Gösteren Nizamnâme’de gazozun içeriğinde neler bulunacağı ve nasıl yapılacağı kayıt altına alındı. Zamanla değişiklikler geçiren bu nizamnâme, 1952’de şu tanımla getiriyordu: İçinde belli miktarda sitrik asit, ya da tartarik asit, şeker, saf karbonik asit ve içilecek nitelikte su bulunan içki... Ancak gazoz üreticileri, nizamnâme’ye uygun biçimde,

bu içeriğe hoş kokulu meyve esansı da ekleyerek özgün bir aroma elde etmeye çalışacaklardı. Böylece her markanın ayrı bir tadı olacak, birbirinden ayırt edilmesi kolaylaşacaktı.

Nizamnâme'nin bir koşulu da şuydu: Gazoz, renksiz cam şişelerde konulacak, ağzı da mantarlı tıpa ile kapak olacaktı.

Gazoza bir tür şerbet de demek mümkündür. Anamaddesi su olan, gazlı şerbet. Suya önce karbondioksit katılır. Dinlendirilir. Sonra bu suya şeker, meyve suyu, aroma, esans eklenir... Gazlı su depolarda saklanır. Özel makinelerle şişelere doldurulup kapaklanır. Ve tabii soğuk içilir. O, buzdolabının, soğuk hava depolarının olmadığı dönemlerde, gazozu soğutmanın tek yolu, dağlarda saklanmış kar ile koca koca kalıplar halinde üretilen buzdu.

Anadolu'da ilk gazoz Niğde'de Fertek, Ankara'da Ankara gazozu ve Bursa'da Nilüfer, (1930) gazozları üretilenkti. Bir ara TEKEL'ce gazoz üretimi yapılmışsa da, kırklı yıllarda bundan cayılmıştır. Bugün maden suyuyla ünlü Kızılay'ın da gazoz üretimi yaptığı biliniyor. Türkiye'de altmışlı yılların ortalarına dek birçok ilde yerel çapta üretim yapan, adları yerli olan gazoz imalathaneleri bulunuyordu. İşte onlardan bazıları:

Vatan gazozu, Yakacık gazozu, Olimpos gazozu, Çamlıca gazozu, (İstanbul); Uludağ gazozu (Bursa); Ankara gazozu (Ankara); Kars gazozu, Demir gazozu, Kâhta gazozu (Malatya), Fertek gazozu (Niğde/Fertek), Niğde gazozu (Niğde), Çeşmeli Hasan gazozu, Cincibir gazozu, Sunalko gazozu, Huzur gazozu (İzmir), Can gazozu, Zafer, Yeni Zafer, Efe gazozu (Denizli), Bağlar gazozu

(Safranbolu), Madran gazozu (Aydın/Bozdoğan) Servet gazozu (Aydın/Germencik), Toros gazozu (Mersin), Can, Gelincik gazozu (Antep), Şehir gazozu (Nizip), Oylat gazozu (Bilecik), Balsa gazozu (Balıkesir) Bade gazozu, Zaman gazozu (Adana), Bağlar gazozu (Diyarbakır), Meyna gazozu (Urfa), Neşe gazozu (Adapazarı) bunlardan bazıları. Bunlara günümüzden örnek katılabilir: SenSun, Lefer, Kipa, Çan-ka, Bodrum sade ve Bodrum Mandalin gazozları gibi. Ayrıca Niğde gazozu, günümüzde yeniden üretilerek İstanbul pazarına da girmiş durumda.

"Sade" türde gazoz üreten bu yerli markaların kimileri kocalı Amerikan gazozunun Türkiye pazarına girmesinden sonra rekabet kurbanı oldu; kimileri de halen ayakta kalma çabası içinde. Uludağ gazozu bunların başında geliyor. Keza Çamlıca, büyük bir gıda firmasınınca satın alındıktan sonra adını sürdürüyor.

"Pek çok şehir kendi gazozunu üretti. Tam anlamıyla kendi gazozunu! Örneğin Madran gazozları, Madran suyuyla yapılıyordu; onu diğerlerinden ayıran özellikti bu. Bitlis'te üretilen gazozun özel bir adı bile yoktu; "Gazoz"du kısaca. Onun özelliği de güzelliği de, Bitlis'in Kömüs (ya da Kömis) suyundan yapılmasıydı. İzmir'in Cincibir gazozunun adıysa bir âlem. Zencefilli olan bu gazozun adı, İngilizcede zencefilin karşılığı olan 'ginger' (okunuşu cincir) sözcüğünden türemiş. Antep'in Portalin gazozunun tadı, adında gizli: portakallı." (Musa Dağdeviren)

Gazozun on dokuzuncu yüzyıl sonlarında başlayan saltanatı, altmışlı yılların ortalarına kadar sürecekti. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen toplumsal yaşamda, bu alafanga içecek Türk insanı için oldukça yaygınlaşacak; kahvelerde, parklarda, bakkal dükkânlarında satılan bir tüketim maddesi haline gelecekti. Kente inmiş

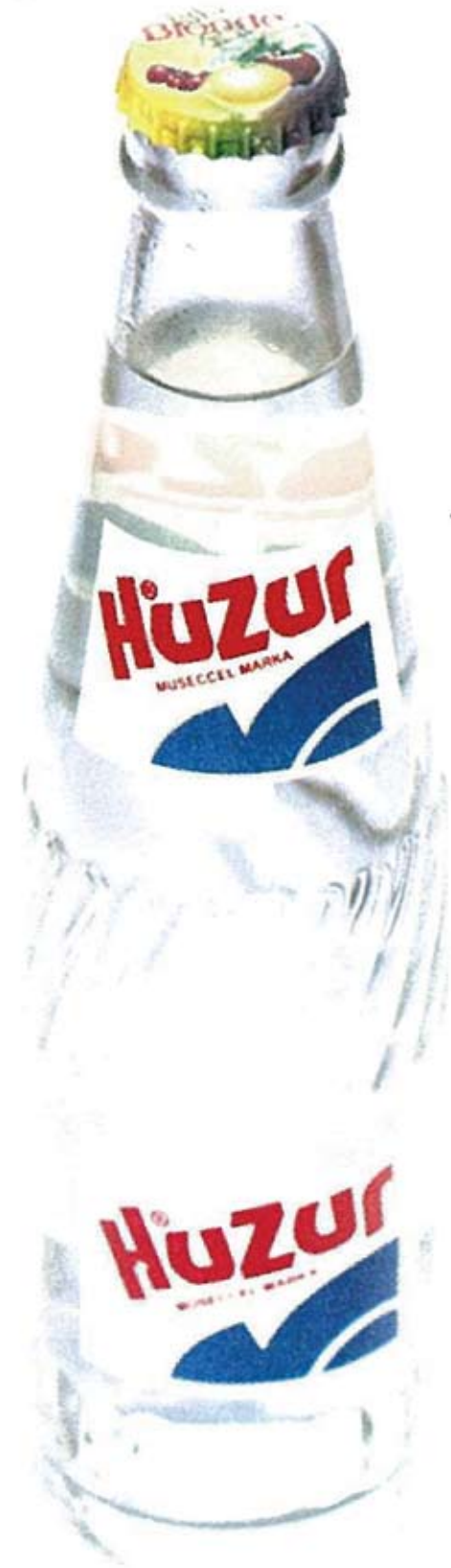

köylüler bu şekerli, gazlı, esanslı ve karlı buzlu içeceklerle içlerini soğutmadan köylerine dönmeyeceklerdi. Artık şehir hayatında ayranı, gül şurubuna, meyan şerbetine meydan okuyan, onların pabucunu dama atan bir içecek olmuştu gazoz. Hele o ellili, altmışlı yıllarda, sıcak yaz akşamlarında bahçe sinemalarının vazgeçilmeziydi gazoz. Çocuklarına bir gazoz ısmarlamayan aile babaları kendilerini mutsuz hissediyorlardı. Gazozcunun sesini duyan çocuklar, o saat babasının gözünün içine bakarlardı, aynı sesi o da duysun diye. Kahvelerde tavlalar gazozuna oynanır, bahisler gazozuna tutulurdu çoğu zaman...

Altmışlı yıllar değişim yıllarıydı, evet. Buzdolabının, orta halli evlere kadar girdiği yıllardı. Ve Türkiye pazarına da Amerikan ürünü kolalı içeceklerin girdiği dönem... Kolalı içecekler büyük reklam kampanyalarıyla tanıtılıyordu üstelik.

Buzdolabı kullanımının ve kolalı içeceklerin yaygınlaşmasıyla, kent ve kasaba yaşamının birer motifi olan gazozcular da yaşamdan çekildi.

Bundan sonrası bilinen hikâye... Moda olan her şey, eninde sonunda demode olur kuralı bir kez daha kendini gösteriyor; ayranın, limonatanın, gül şerbetinin tahtını sallayan gazozu alaşağı ediyor bu yeni Amerikan içeceği. Devir sade gazoz devri değildi artık.

**Yırtıcı,
sanat
objesi
ve
efsane
kahramanı
olarak
baykuş**

**GECENİN
GÖZLERİ**

Yazı ve Fotoğraf: Berat Alanyalı

Kimi kültürlerde tanrıların, bilgeliğin, aklın ve bereketin simgesi, kimilerinde ise uğursuz yaratığın biri... Dünya, baykuşlarla ilgili çeşitli inanışlar ve efsanelerle dolu; Antarktika hariç. Güney Kutbu'nun zorlu iklim koşulları sadece penguenlere şans tanımasaydı, oradan da bu gizemli yırtıcıya ilişkin bir söylence çıkardı, diye düşünüyorum.

Gerek fiziksel özellikleriyle, gerek doğasından gelen yetenekleriyle baykuşun diğer yırtıcı kuşlardan farklı düştüğü ve insan imgelemi için, hakkında söylence üretilmeye uygun bir yapı sergilediği açık. Farklı ülke mitolojilerinde farklı anlamlar taşıyor bu ilginç kuş. Türk mitolojisine bakıldığında baykuşla ilgili bir kayıt yok; ancak inanış düzeyinde baykuş, İslamiyet'le gelen Arap etkisi yüzünden, bizde de genellikle uğursuz sayılıyor. Söylencelere birazdan değineceğiz.

Sözel yaratıcılığın yanı sıra baykuş, en yaratıcı biçimlerde stilize edilerek pek çok sanat eserinde de yorumlanan bir form. Bir baykuş meraklısı olarak, gittiğim her coğrafyada algılarım, bu yorumları seçiyor. Süpürge otundan seramiğe, ahşaptan taşa ve yarı değerli taşlara, bronz, pirinç, gümüş gibi çeşitli metallere kumaş, hasır ve cama kadar akla gelebilecek her malzemeden üretilmiş objeleri gördükçe, baykuş formunun stilize edilmeye çok uygun bir estetiği taşıdığına

inanmamak güçleşiyor.

Neden bunca söylence? Neden bunca sanatsal yorum? Bunca yakıştırma ve sembol neden? Belki onları kuşların karakteristik yapılarından ayrıran fiziksel özellikleri: Göz, kulak ve kanatlarıyla ayrıksı olmaları... Belki habitatlarından kaynaklanan çağrışımlar: Baykuş, harabelerde yaşadığı ve geceleri ortaya çıkıp hayalet sessizliğiyle uçtuğu için halk kültürlerinde genellikle ölümü ve yıkımı çağrıştıran bir kuş olarak kabul edilmiş... Belki temsil ettiği düşünülen kavramları bir simgeyle ifade etmenin çekiciliği: Bilgelik, sanat ve düşünce gücü... Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ambleminde baykuş yer alıyor. Mısır firavunlarının arasında bulunan baykuş figürü insanoğlunun ilk sanat eserlerinden sayıldığı için üniversitenin amblemi olarak seçilmiş.

Önce fiziksel üstünlüklerinden başlayalım: Dünyada irili ufaklı, yüzün üzerinde baykuş türü olduğu biliniyor. Puhu, kukumav, ishak, peçeli baykuş, karbaykuşu, balıkbaykuşu, kırbaykuşu, paçalıbaykuş, bunlardan bazıları. Türkiye genelinde ise en büyüğü puhu, en ufakları ishak olmak üzere on baykuş türü var. Genel olarak kemirgenlerin baş düşmanı olarak bilinen baykuşlar, bu anlamda doğal dengenin çok önemli bir unsuru. Puhular geyik, tilki gibi bazı memelileri avlayabilecek kadar güçlü. İshaklar ise örümcek ve böceklerle yetiniyorlar. Kimi özellikleri türden türe değişse de bütün baykuşlar görme, işitme ve sessiz uçuş konusundaki üstünlüklerde buluşup, diğer kuşlardan ayrılıyorlar.

Baykuşlar, en çok gözleriyle dikkat çeker. Vücut ağırlığının neredeyse yüzde beşini gözler oluşturur. Büyük kornea ve gözbebeği, onlara az ışıklı ortamlarda avantaj sağlar. Gözleri, yuvalarında sabittir. Tüp biçimindeki yapısıyla arkaya uzanarak kafatasına bağlanır. Bu yüzden, gözlerini oynatamaz ve sadece önlerine bakabilirler. Ancak başlarını 270 derece arkaya çevirebildiklerinden, görüş açıları insandan daha geniştir ve tüm çevrelerini hızlıca kontrol edebilirler. Dairenin dörtte üçüne tekabül eden bu hareket açısı, baykuşun sık tüyleri altında hiç dikkati çekmeyen uzun boynu sayesinde. İnsan boynundaki 7 omura karşılık, baykuşların boynunda 14 omur vardır. Baykuş retinasında ışığa duyarlı çok sayıda çubuk hücreleri bulunurken, renklere duyarlı koni hücreleri azdır. Bu yüzden karanlıkta görebilir, ama renkleri pek az seçebilirler. Elbette, gece avlanan bir canlının renkleri görmeye çok da

ihtiyacı yoktur. Çubuk hücrelerde bulunan bir kimyasal madde, en ufak bir ışığı bile kimyasal sinyale çevirerek baykuşun buradaki cismi detaylarıyla algılamasını sağlar. Baykuş, avlanırken işitme duygusundan da yararlanır. Kulakları perdelidir. Dinlenirken veya aheste uçarken kulak perdesini açar, süratli uçuşlarda kaparlar. Kulakları, en küçük hışırtıyı işitebilecek duyarlıktadır. Sert ve kavisli yüz tüyleri, sesleri kepçe gibi toplar ve kulağa yansıtır. Başın iki yanında yer alan kulaklar, birbirinden uzakta ve asimetriktir. Biri diğerinden yukarıda ve büyüktür. Ses dalgası bir kulağa çarptıktan sonra diğerine gelir. Baykuş bu küçücük an parçasında sesin yönünü tayin eder. Görme ve işitme gücüyle avının mesafesini hatasızca ölçen baykuş, kanat tüylerinin özel tasarımı sayesinde, çıt çıkarmadan sessiz uçuşunu gerçekleştirir. Hızlı trenin gürültüsünü azaltmaya çalışan Japon mühendisler model oluşturmuş baykuş kanadı, tüylerin kenarında bulunan testere dişi gibi düzenli dişler ve yüzeydeki çok sayıda pürüzlü çıkıntılar sayesinde havayı süzer ve çırpma sesini engeller. Baykuş öyle sessiz uçar ki, avı şüphelenmez bile. Kuvvetli pençeleriyle avına kenetlenir. Tırnakları çengel gibi kıvrıktır. Arkaya yönelik tek ayak parmağını öne de çevirebilir. Baykuşun kavradığı avı kurtarmanın tek yolu, hayvanın tendonlarını kesmektir.

Söz ve sembollerin dağarcığında dünya turuna başlarken, baykuş türünün nasıl doğduğunu açıklayan (!) bir söylenceye uğralım: Kuzey Kutup Dairesi'ndeki inanış, baykuşun talihsiz bir kız çocuğu olduğu yönünde. Küçük bir kız büyü ile uzun gagalı bir kuşa döndürülmüş. Kız öyle korkmuş ki, çılgın gibi kanat çırparak oradan oraya uçarken duvara toslamış. Yüzü ve gagası yassılmış. İşte baykuş böyle ortaya çıkmış...

Atina, tam bir baykuş cennetiydi. Bütün antik figürlerde yanında baykuşla temsil edilen ve adı, koruyucusu olduğu kente verilen Olimposlu tanrıça, en çok baykuşları sevdiğinden olsa gerek... Yunan mitolojisinde zekâ, sanat, strateji, barış ve savaşın tanrıçası olarak bilinen Athena'nın dört sembolünden biri, baykuştur. Baştanrı Zeus ile akıl ve düşünme gücü tanrıçası Metis'in kızı Athena, babasının alnından fıskıran bir şimşekten doğar; çünkü söylenceye göre Zeus, hamile Metis'i yutmuştur! Buradan çıkarılacak mesaj ise, aklın hakim güç yoluyla tezahür edeceğidir. Baykuş, tanrıların elçisi olarak kabul edilir ve zekâyla güçlü bir bağı olduğuna inanılır. Athena'nın

Eski Roma mitolojisindeki adı Minerva'dır. Bu adla anılan ve günümüzde boyuna takılan tıbbi gercin baykuşa benzerliği, yadsınamaz.

Mezopotamya'da, Akat uygarlığında İştar, Sümer uygarlığında İnanna olarak bilinen; Babil'in aşk, seks ve bereket tanrıçası da, kimi tasvirlerde ayaklarının dibinde iki baykuşla resmediliyor. Babilli kadınlar, doğum sırasında korunmak için baykuş muskası takarlardı. İlginçtir ki, yine Sümerlerde ölüm tanrıçası Lillith'in geceleri baykuşa dönüştüğü inancı da vardı. Baykuş kılığında dolaşan Lillith, yeni doğmuş bebekleri ve hamile kadınları avlardı. İÖ. 310 tarihli Kartaca kuşatması tasvirlerinde baykuşlar, zaferin simgesi olarak resmedilir. Hikâye odur ki, Kartaca fatihi Sirakuzalı Agathocles, bay-

kuşları kendi ordularının üzerine salar. Baykuşlar, muzaffer askerlerin mızrak ve miğferlerine konarak yengiyi taçlandırır.

Kuzey Amerika yerli Kızılderilileri ile Sibiryâ, Orta Asya Türk toplulukları arasında yaşayan Şamanizmde, ortak figürlerden biri baykuştur. Şamanın "yardımcı ruhu" sayılan baykuş, hastalıkları ve kötü ruhları yeraltı dünyasına götürmekle görevlidir.

Kızılderili kültüründe "bilgelik, algı, ayırt etme ve hileyi anlama ustalığının öğreticisi" sayılan baykuşların, rüya gördürücü gücüne de inanılır. Birçok Kızılderili toteminde baykuş motifi bulunmasının nedeni, onların büyücülerin yardımcısı olduğu inancıdır. Baykuş tüyleri, şifa için de kullanılır ve

şifaları çok güçlüdür. Kırmızı bir beze sarılan baykuş tüyü şifasının başka kuşların tüyleriyle karışmaması ve dikkatle kullanılması gerekir. Bazı Kızılderililer, yanlış kullanım halinde doğabilecek riskler yüzünden, baykuş tüyüne dokunmazlar.

1800'lü yılların Porto Ricosunda, baykuşların kahve tarlalarına dadandığı yanlışlığına düşülmüş. Bu uğurda, epey bir baykuş telef edilmiş. Doğal denge bozulunca anlaşılmalı ki, baykuş, işi gücü kemirgenlerle olan bir faydalı kuş! Hemen kendisinden özür dileyen bir şarkı düzülmüş:

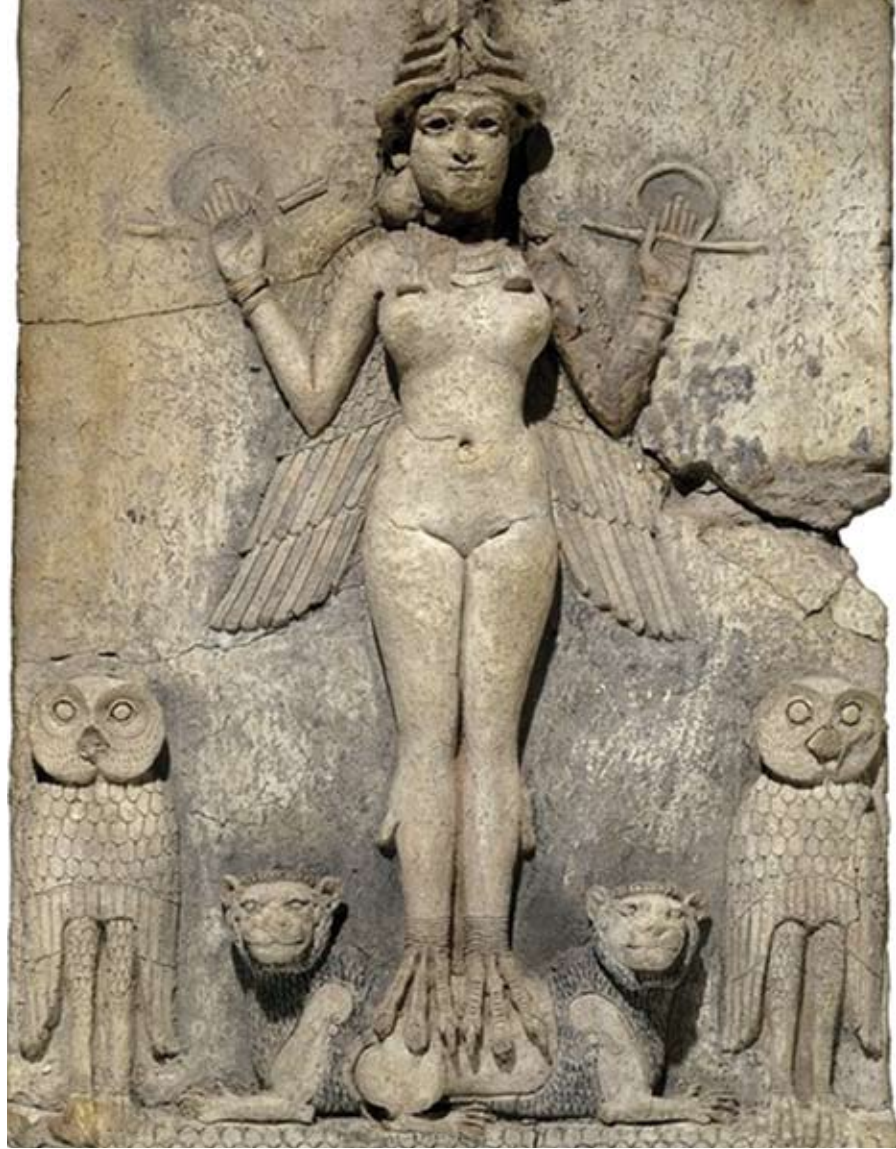
"Zavallı baykuş, sen sadece fare yemek isteyen bir beyefendisin.
Fare sana tuzak kurdu, kahveleri kendi yuttu, herkes seni suçlu buldu."

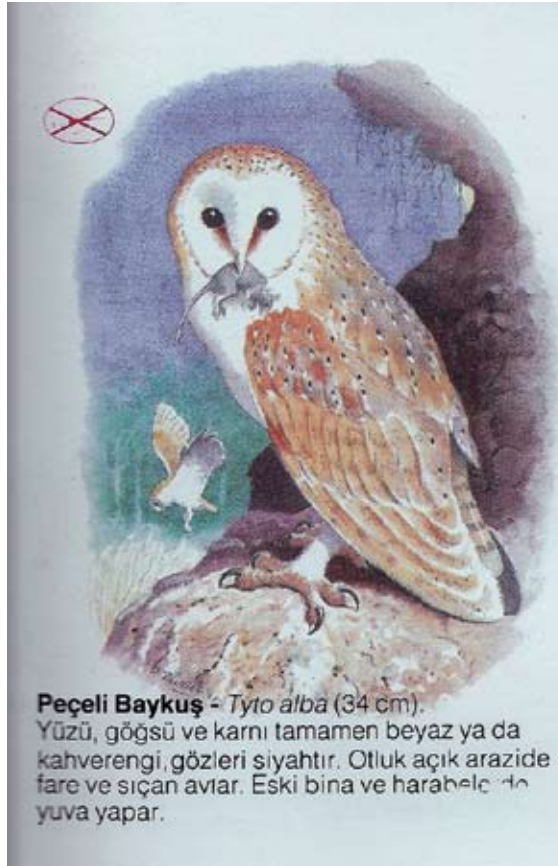
Meksika'da küçük baykuş türleri, "ölüler diyarının efendisinin, iki dünya arasında uçabilen habercisi" olarak kabul edilir. Meksikalılara göre, ılık güney rüzgârı kelebekler tarafından yapılırken, soğuk kuzey rüzgârı baykuşların işidir. Perulular, her derde deva niyetine, baykuşları bir güzel haşlayıp mideye indirirken, Jamaikalılar baykuş gördüklerinde, kötü şans bulaşmasın diye "annene tuz, karabiber" anlamına gelen saçmasapan bir tekerlemeyi dillendirirler. Amerika'nın Louisiana eyaletinde, baykuşlar saygı gösterilmesi gereken yaşlılar olarak kabul görür. Kimi kolonilerde ise gece baykuş ötüşü duyan, felaketi kovmak için kalkıp, ayakkabısının sol tekini ters çevirmelidir. Amerika'nın kimi yörelerinde ise üzerindeki giysiyi çıkarıp tersten giymek, aynı işi görür.

Avustralya yerlileri Aboriginler, yarasaların erkek, baykuşların ise kadın ruhunu temsil ettiğini söylerler. Baykuşlar kutsaldır; çünkü kızkardeş bir baykuştur, baykuşlar da kızkardeşlerdir. Yeni Zelanda yerlileri Maorilere göre ise baykuş, şanssızlığın kuşudur.

Afrika'ya gelince... Nijerya'da Elullo efanesine göre Okuni kabilesinin şefi baykuşa dönüşebiliyordu. Burada baykuş adı anılmaz, o sadece "korkutan kuş"tur; tıpkı Kamerun'da olduğu gibi. Madagaskar söylencelerinde baykuşlar, mezarların üzerinde dans eden cadılara eşlik eder. Etiyopya'da ölüm cezasına çarptırılan biri, üzerine baykuş desenleri işlenmiş bir masaya çıkartılır ve kendi canına kıyması beklenir. Swahili yerlileri, baykuşun çocuklara hastalık getireceğine inanır. Biraz güneye inilirse, Zulular baykuşu büyücünün kuşu olarak tanırlar. Batı Afrika'da, büyücü ve cadıların haberci kuşudur baykuş; çıığı ise kötülük kehanetidir. Cezayir'deki inanışa göre, bir kartalbaykuşunun sağ gözü, uyuyan bir kadının avucuna bırakılırsa, kadın, sorulan her soruyu dosdoğru yanıtlayacaktır. Fas'ta, baykuş çıığına çocukları öldürebileceğine inanılır. Ayrıca, boyuna asılan baykuş gözü, etkili bir nazarlıktır.

Avrupa ülkelerinde de baykuşlara atfedilen iyicil ve kötücül anlamlar var. Bir Litvanya söylencesinde, Hıristiyan askerleri pagan tapınağına girer; pagan tanrısı o anda baykuşa dönüşerek uçup gider. Belçika'daki söylence ise, baykuşların faydalarını vurgular: Bir rahip, baykuşları kilisesinin kulesinde yuva kurması için davet etmiş; elbet fare ve sıçanları kovmaları karşılığında... Fransızlar, hamileyken baykuş ötüşü duyan kadının kız doğurmakla lanetlendiğine inanırlarmış. Fransa'nın Bordeaux bölgesinde kim baykuş görür veya sesini duyarsa, lanetinden sakınmak için ateşe bir tutam tuz atmalıymış. Yine bu ülkenin Lorraine bölgesinde bakireler, ormana gidip baykuşları çağırır, koca bulabilmek için bu avcı kuşlardan yardım umarlarmış. Almanların yorumuna göre, doğumu sırasında baykuş öten

Peçeli Baykuş - Tyto alba (34 cm).
Yüzü, göğsü ve karnı tamamen beyaz ya da kahverengi, gözleri siyahtır. Otluk açık arazide fare ve sıçan avtar. Eski bina ve harabelerde yuva yapar.

İshakkuşu - Otus scops (19 cm).
Seyrek ağaçlı yerlerde, park ve bahçelerde, köylerde bulunur. Geceleri büyük böcekler yakalayıp beslenir.

Puhu - Bubo bubo (56 cm).
Ülkemizdeki baykuşların en büyüğüdür, iri kulakları ve turuncu gözleri vardır. Fare hatta tavşan boyunda hayvanları avlar.

çocuk, mutsuz bir hayat sürecektir. Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde ise baykuş çılgınlığının doğumu kolaylaştıracağına inanılır. Almanya da baykuş muskası kullanan ülkelerden. İnanışa göre, sol omuzbaşında baykuşun sağ ayağı ile kalbini taşımak, kuduz köpeklerden korunmak için yeterli...

Polonya folkloründe, evlenmemiş kızların öldüklerinde güvercinlere; evli kadınların ise baykuşlara dönüştükleri hikâye edilir. Romanya'da ise pişman günahkârların ruhları, karbaykuşu suretinde cennete uçar. Lüksemburg'da baykuşlara karga muamelesi yapılır: Baykuşlar hırsızdır; hazineleri bulur, çalar ve kuytularda istiflerler.

Bir İspanyol söylencesi, baykuşu yasla ilintilendirir: Baykuş bir zamanlar şarkıcıların en tatlısıymış, ta ki İsa çarmıha gerilene kadar. O günden beri baykuş gün ışığından kaçır olmuş ve ağzından "çarmıh... çarmıh..."tan başka söz çıkmamış. (İspanyolcası "cruz.. cruz.." Baykuş ötüşünü taklit eden bu hece, aynı zamanda çarmıh anlamına geliyor). İspanya'ya ait Minorca Adası, baykuş gözü tılsımlarının en çok kullanıldığı yerdir. Kem gözlerden ancak bir başka gözle korunabileceği inancıyla cam veya metalden yapılan bu nazarlıklar, Minorka'da hemen her evde bulundurulur.

Eski İngiltere'de harman zamanı tarlaya giderken görülen baykuş, iyi bir hasatın işareti sayılmış. İngiltere'nin Galler bölgesinde evler arasında baykuş öttüğünde, civardaki bir kız bekâretini kaybetti demekmiş. Hamileyken baykuş ötüşü duyan kadın, çocuğunun kutsandığını düşünürmüş. İrlanda'da, eve giren baykuş bir an önce öldürülmezse, evin şansını kaçıracağından korkulmuş. İskoçya'da gündüz vakti baykuş görmek, kötü şans getirirmiş. İskoçya'nın Shetland Takımadaları'nda, baykuşun ısırıldığı ineğin kanlı süt vereceğine inanılmış.

Asya'ya bakacak olursak, baykuşa yönelik iyi ve kötü yaklaşımlar burada da bir arada. Orta Asya'da kartalbaykuşunun özellikle göğüs ve karın tüylerinden yapılan muskalar, çocukları kötü ruhlardan koruyan yaşam enerjisidir. Bu baykuşun pençeleri kadının doğurganlığını canlı tutan güce sahiptir. Eski Ermeni masallarında, baykuş, şeytanla bağlantılandırılır. Diğer kuşlar göç ederken karbaykuşlarının Ural dağlarında kalma nedeni, yol açtıkları yıkımlar yüzünden cezalandırılmasıdır. Moğollar, kötülüğü kovmak için evlerine baykuş derisi asarlardı. Bir keresinde Cengiz Han'ın hayatını kurtardığı için, baykuşu kutsal sayarlardı. Ülkenin

iç kesimlerinde ise baykuşların geceleri insan tırnağı toplamak için evlere girdiğine inanılır.

Kukumav - Athena nootua (22 cm).
Öbür baykuşların aksine gündüz de görülebilir. Direklerin üzerinde tünar. Kafasını 180 derece çevirebilir. Fare ve kertenkele gibi küçük hayvanlarla beslenir.

Rusya'da avcılar üzerlerinde baykuş pençesi taşır. Eğer ölürlerse, cennete tırmanmalarına bu pençe yardımcı olacaktır.

Sibirya'da baykuş, yardımsever bir ruhtur.

Çinliler, baykuşu aydınlatma ve davulun temsilcisi olarak kabul ederler: Baykuş, gözleriyle geceyi parlatır ve ötüşüyle sessizliği deler. Evin her köşesine, karanlığa karşı baykuş figürleri koyarlar. Yin-Yang dengesi açısından baykuş, çok fazla Yang'dır: Pozitif, eril, parlak, aktif enerji...

Japonlara göre kartalbaykuşu, tanrıların habercisi, kutsal elçidir. Çığıyla tehlikelere karşı uyarır. Ava çıkmadan önce kartalbaykuşu şerefine kadeh tokuşturur, kutsal günlerde kapılarına tahta baykuş figürleri çivilerler.

Tayland, Birmanya, Malezya ve Singapur topraklarının yer aldığı Malakka Yarımadası'nda, baykuşların yeni doğan bebekleri yediklerine inanılır. Endonezya'da ise baykuşların çok zeki oldukları düşünülür. Yola çıkacak biri, öncesinde, mutlaka baykuşlarla konuşur. Baykuş, "yola çık" veya "sakın çıkma" anlamında iki ses çıkarır. Baykuşun ne dediği, hayli ciddiye alınır. Güneydoğu Asya'daki Borneo Adası yerlilerinin inancına göre baykuş, ulu tanrının düşük çenesi yüzünden cezalandırılmış karısıdır. Mutlak varlık, ölümlülere varoluş sırlarını verdiği için, karısını baykuşa döndürmüştür!

Hindistan'da, baykuş eti makbuldür. Elbette Hindular için; çünkü İslamiyet'te, baykuş eti haramdır. Etkili bir afrodizyak olarak yenilir ve romantizma ağrılarına karşı, baykuş etiyle bir jel ya-

pılır. Kuzey Hindistan'da, baykuş gözü yenilirse, karanlıkta görme gücü kazanılacağına inanılır. İçine kötü ruh giren çocuklar da baykuş gözünden yapılan muskayla sağaltılır. Yine aynı bölgede baykuş ötüşü, sayısına göre yorumlanır: Bir kere öterse biri ölmek üzere. İki kez öterse, yakında başlanacak bir işte başarı. Üç kez öterse, aileden bir kadın evlenecek. Dört kez öterse, can sıkıcı bir şey olacak. Beş kez öterse, yakında yol var. Altı kez öterse, birazdan konuk gelecek. Yedi kez öterse, zihin yorulacak. Sekiz kez öterse, ani ölüm kehaneti. Dokuz kez öterse, iyi talih müjdesi... Hintliler, baykuşların yarasalarla evli olduğuna inanır. Bu inanç, Sri Lanka'da da yaygındır.

Baykuşların en kötülendiği coğrafya, Asya'nın Ortadoğu bölgesi. Yaygın şekilde yıkım, felaket ve ölümlü bağlantılandıran baykuşlar, "gamlı baykuş, baykuş suratlı" gibi, olumsuz insan özelliklerine de sıfat olmuş.

Bu bölge için baykuşun olumsuzlukları saymakla bitmez: Konduğu evden cenaze çıkar, savaşa giderken baykuş görmek çarpışmanın çok ölümlü, çok kanlı olacağını gösterir. Kanı yerde kalmışların ahı, baykuşların sesinde ağlar. Rüyada baykuş görür sesini duymazsan, ne ala. Sesini duyarsan, kötü bir gün geçireceğin kesindir.

Arabistan'da baykuş, kötü hastalıkların kuşudur. Arapların hitabıyla "Al Sada" kuşu, öldürülenin intikamı alınıncaya kadar, mezarın başında ötmeyi sürdürür. Baykuşlar, geceleri çocukları kaçıran kötü ruhların bedenlenmiş halidir. Eski bir Arap söylencesine göre, her dişi baykuş, iki yumur-

ta bırakır. Biri saç dökülmesine yol açar, diğeri bunu tedavi eder. Persler, baykuş avlamak için büyülenmiş bir adamın tırnağını oklarının ucuna takarlarmış. Günümüz İran'ında, baykuşun kötü şans getirdiğine inanılıyor. İsrail'de baykuşlar pis kabul ediliyor; körlüğü ve sefaleti temsil ediyor. Bölgedeki tek olumlu söylence, Afgan mitolojisinden: Derler ki, baykuş uçuşunu insanoğluna, insanoğlu ateşi baykuşa borçludur. Çünkü ikisi arasında, çakmaktaşı ve kanat tüyleri aracılığıyla bir takas yaşanmıştır.

Dünyanın bir ucundan diğer ucuna, başka hangi kuş için bunca söylence üretilmiştir? Hangisinden bunca korkulmuş, hangisine bunca umut bağlanmıştır?

Ritüeller, muskalar, ilaçlar, bir sürü batıl inanç. Belli ki baykuş denen gizemli yırtıcı, tarih boyunca insan aklını kurcalamış.

Türkiye'de baykuşa ilişkin olumsuz yorumların, zamanla değişeceğini umalım. Ekolojik sistemde önemli bir halka oluşturan baykuşlar, uğursuz diyerek görüldükleri yerde öldürülürse, kemirgen ve sürüngenlerin, akrep, kene, çekirge, zehirli örümcek gibi zararlıların artacağı kesin. Kimi zaman din adamlarının basında yer alan açıklamaları, bu batıl inancın değişmesi yönünde umut verici. Aslında Anadolu'nun kimi yörelerinde baykuşa verilen adlara bakıldığında, iyi çağrışimli isimler de göze çarpıyor. Kazım Çapacı'nın derlediği baykuş isimlerinden bazıları şöyle: "Dövlet guşu, dövletli, gökçe pilav, hacı murat, hayırlı kuş, huma kuşu, hümmatun, murat kuşu, muratçık, uğu kuşu." Demek ki, sevgili baykuşlar, ülkemizde hepten reddedilmiyor.

Kolombiya'daki futbol maçı sırasında sahaya konan baykuşu tekmesiyle öldüren futbolcu Luis Moreno, Panamalıydı. Panama'da baykuşların son derece uğursuz sayıldığını okuduğumda, hiç şaşırmadım. İnanişe göre, baykuş gören kişinin ailesinden biri, üç gün içinde ölmüş. Moreno, kendisini "ani bir refleksti" diye savundu. O ani reflekste, toplumsal bilinçaltında taşınan batıl inançların etkisini yok sayabilir miyiz?

Baykuşa atfedilen temsil alanlarından "bilgelik, sanat, us gücü" gibi kavramların modern kentlerimizde öne çıkmakta olduğu söylenebilir. Takıdan objeye çeşitli baykuş formlarının artması; bilgi, eğitim, sanat ve felsefe ile ilgili yayın ve kuruluşların logolarında giderek çoğalan baykuş sembolleri, bunun göstergeleri. Umut, yorulmaz...

Çeyiz Sandığından Kent Müzesine Bursa Kent Müzesi

Yazı ve Fotoğraf: Şule Gönülsüz

Bursa'nın 2004'ten beri bir kent müzesi var. Kısa sürede gelişmiş, olgunlaşmış. Kurulduktan iki yıl sonra Avrupa Müze Forumu (European Museum Forum-EMF) tarafından verilen Avrupa Yılın Müzesi ödülünü almış. Gün geçtikçe büyüyen koleksiyonunun yanı sıra her yıl önemli sergilere ev sahipliği yapıyor. Bursa halkıyla bütünleşmiş. Kentlilik bilincinin gelişmesine katkı sağlıyor. Anadolu'daki başka kentlere müzelerini kurmaları için danışmanlık hizmeti dahi veriyor. Ekibiyle kısa sürede büyük işler başarmış Bursa Kent Müzesi Koordinatörü Ahmet Erdönmez ile "yaşayan kentin, yaşayan müzesi" üzerine konuştuk.

Bursa neden bir kent müzesine ihtiyaç duydu?

Bursa tarihi kimliğini ortak bir mekânda sunamıyordu. Önceden başkent olduğu için çok sayıda tarihi esere sahip, Bursa'yı tanımak için bunları tek tek gezmek gerekiyor, gezseniz de bu yetmiyor, öncesinde de kaç bin yıllık tarihi var. Dünyada kent müzeleri kavramı Amerika'dan çıkmış, sonra Avrupa'da gelişmiş. Tarihi Kentler Birliği 2000'de Bursa'da kuruldu. Bursa'ya da artık bir kent müzesi yakışır diye düşünüldü ve birliğin gündeminde yer aldı. Biz bunları daha önce söylüyorduk ama Tarihi Kentler Birliği büyük bir kurum olduğu için bu konu hızla gerçekleşti. Müzenin, Bursa Büyükşehir Belediyesi bünyesinde olmasına karar verildi. Mekân seçildi. Burası eski adliye binasıdır. Büyükşehir Belediyesi'ne devredildi ve müze yapılmasına karar verildi. İşte o dönemde, bana "bu projede yer alır mısınız?" dediler.

Daha önce hangi görevdediniz?

Daha önce Bursa Kültür Sanat Vakfı Yönetim Kurulu üyesi yaptım. Genel sekreterlik ve vakıf başkanlığı görevlerinde bulundum. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin kültür sanat işleri ve birçok etkinlik bu vakıf bünyesinde ya-

pılıyor. Hâlâ da bu vakfın genel sekreteriyim. Aynı zamanda koleksiyoncu olduğum için kendi sergilerimi açıyordum. Zaten ben bu yolda yürüyordum, sanırım o yüzden de müzedeki görevi bana teklif ettiler. Kısa zamanda çalışmalara başladık. "Nasıl bir müze olmalı?" diye düşündük, Bursa Araştırmaları Merkezi vasıtasıyla bir kurgu yaptık.

Yurtdışındaki benzer müzeleri görme imkânınız oldu, değil mi?

Evet. Birçok müzede araştırmalar yaptık. Fakat orada şunu gördük ki her şehir kendi kimliğini taşıyan bir müze yapmalı. Burası kent müzeleri kavramına giriyor ama içerik olarak Bursa'ya özgü bir yapı. Böyle olmasına dikkat ettik. Avrupa'da kent müzelerinde şunları gözledik: Müzenin toplumla yakın ilişkileri var, bulunduğu kenti her şeyiyle anlatıyor ve bunlar gerçekten etkileyici müzeler. Biz de bu kavramları aldık, Bursa'ya uyguladık. Uygulama da çok zor olmadı. Her şey öyle yerli yerine oturdu ki... Zaten kaynaklarımız da boldu. Sonunda böyle bir kent müzesi ortaya çıktı. Çıktı da bir de bunun yönetim safhası var. "Bunun işletmesini de sen yapar mısın?" dediler. Biz de burada iyi bir işletme sistemi kurduk. Yurtdışında gezdiğimiz müzelerden örnekler alarak, tabii Bursa şartlarına uyarlayarak bir eğitim ve yönetim sistemi geliştirdik. Burası öyle bir müze olacak ki müzeyi gezen çıktığında onlarca soru soracak. Eğer

müze girdiği fikriyle çıktığı fikri aynıysa o müze müze değildir. Müzeden çıktığında 15 tane soru sorabiliyorsa, tamam. Ana fikir buydu.

Koleksiyonun yerleşimini katlara göre anlatabilir misiniz?

Müzemiz üç kattan ibaret. Giriş katında Bursa ve civarındaki insan yerleşiminin tarihi anlatılıyor. Biz müzeyi açtığımız 2004'te bu tarih 7500 yıla uzanıyordu ama son kazılarda Akçalar'da günümüzden 8500 yıl öncesine ait yerleşim izlerine rastlandı. Bu da şunu gösteriyor kent müzeleri hareketli

müzeler, yaşayan müzeler. Bizim şimdi burada ilgili bölümdeki tüm panoları değiştirmemiz gerekiyor. 8500 yıllık insan yerleşiminden sonra Roma, Bizans, Bithynia anlatılıyor, sonra Osmanlı geliyor. Osmanlıların Bursa'daki yaşamı, altı padişah dönemi anlatılıyor.

Bursa'da yaşayan azınlıklar var, mimari yapı var, Bursa'nın başından geçen birçok felaketler var, bunlar içinde işgal yılları var. Mudanya Mütarekesi'yle birinci bölüm bitiyor, ikinci bölüm Cumhuriyet dönemiyle başlıyor. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Bursa'da neler yapıldı, Bursa'yı yönetenler kimlerdi, Atatürk Bursa'ya kaç defa geldi, planlı gelişmeler, belediye hizmetleri, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin kuruluşu... Bu bölümün sonuna büyük bir Bursa maketi koyduk.

Bodrum katta Bursa'nın ekonomik yaşamı anlatılıyor. Özellikle çarpcı olsun diye 18. - 19. yüzyıl Bursa çarşısını seçtik. Burada canlandırmanın gerçekçi olmasına gayret ettik. On beş kadar dükkân var, tabii bu yeterli değil ama yerimiz o kadardı. En üst katta da Bursa'nın kültürel yaşamını anlattık. Bursa'da düğünler, dernekler, örf adetler nelerdir, Bursa'da yemek kültürü,

kaplıca kültürü nasıldır, Bursa evi, odası nasıl olur, eğitim tarihi, Bursalı ünlüler, Bursa'da kültürel mekânlar, spor tarihi, basın tarihi, turizm gibi akla gelebilecek pek çok yönüyle Bursa kültürünü anlatmaya çalıştık.

Koleksiyonunuz çok büyüdü, her gezişimde bunu fark edebiliyorum. Başıları ve şu an sergilenmeyenleri depolayabiliyor musunuz?

Önemli bir konuya dokundunuz. Müze açılacağı zaman müzenin kendi koleksiyonu yoktu. Hatta "elimizde koleksiyon yok, ne müzesi yapıyoruz?" diye sorun oldu. Ben kendi koleksiyonumu getirmiştim açılışa. Şuna inanıyordum ki, bu müze iyi yönetilirse ve halk bu müzeye güvenirse sandıktaki eşyasını getirir. Öyle de oldu. Altıncı sene sonunda müzemiz ve depolarımız yetmemeye başladı. Şu anda bu müze dar geliyor bize. Kurulduğu dönemde burası yeter diyordum, mekânın dar gelebileceğini tahmin etmiyordum ama yanıldım. Hızla büyüdük. Bu da Bursalıların başarısıdır. Bursalıların bu konuda çok duyarlı olduğunu düşünüyorum, bundan sonraki gelişmelerde de çok yardımcı olacaklarına inanıyorum.

Yer darlığı konusunda nasıl bir çözüm düşünüyorsunuz?

Karşıdaki binayı düşünüyoruz. Ağlamıyoruz, bekliyoruz. Hedefimiz karşıdaki bina, 1926 yılında bu iki bina birlikte yapılmış. O bina maliyeye ait. Maliye kültür sanat konularına çok duyarlı bir kurumdur. İnanıyorum ki belli bir zaman sonra, "alın, burayı siz kullanın" diyecekler.

Koleksiyonlar gelmeye devam ediyor. Şöyle söyleyeyim, 10 bin dolar değerinde bir objeyi getirip bize, "ben bunu bağışlamak istiyorum", dedemin hatırası diyorlar. Bu bir kentlilik bilincidir.

Müzenin güvenilirliği var, koleksiyonlar yerini buluyor...

Evet, karşılıklı bir güven var. Biz 2006'da Avrupa Müzeler Birliği'nin ödülünü aldık. Bununla şunu demek istiyorlar: "sizi Avrupa'da gezilebilir müzeler arasına alıyoruz, bu müze bulunduğu kentin toplumuna ve kültürüne katkıda bulunduğu için size bu belgeyi veriyoruz".

Eğitim çalışmalarınızdan da bahsedebilir misiniz?

Müzedeki eğitim, çok üzerinde durduğumuz bir konu, müze bir okul olmalı. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve ÇEKÜL Vakfı'yla işbirliği halinde eğitim faaliyetlerimiz var. İlköğretim okulu çocuklarına Kültürel Miras Eğitimi düzenledik. Eğitimlerde özel zaman, mekân ve eğitimci organize ediyoruz.

Bir yıl boyunca bu eğitimler devam ediyor. Farklı yaş gruplarına da eğitimler var, örneğin üniversite öğrencileri konularına göre gelip hocalarının nezaretinde burada ders yapıyorlar. Çağdaş Drama Derneği Bursa temsilciliği yaratıcı drama

üzerine eğitimler verdi. Çeşitli konularda eğitimlerimiz sürüyor.

Düzenli olarak yaptığınız diğer bir etkinlik de resim yarışması sanırım...

Yarışma için Bursa odaklı bir konu seçiyoruz. 2011 Evliya Çelebi yılı, Evliya Çelebi'nin de Bursa'ya çok güzel övgüleri var, "velhasıl Bursa sudan ibarettir" gibi. Biz de bunu düşünerek çocuklara "Evliya Çelebi ve Bursa" konusunu verdik. Her sene yeni bir konu veriyoruz.

Sokak Oyunları Şenliği müzenin bahçesinde yapılıyor. Bu yıl kaçınılmaz olarak düzenlenecek?

Bursa Sokak Oyunları Şenliği'nin bu yıl beşinci düzenlenecek. Çocuklar müzeye geldiklerinde görüyorduk, yerlerde oynama ihtiyaçları var. Hemen bu konuyu gündeme getirdik. Araştırma ekibimiz çalışmalara başladı. Bir yıl boyunca yaşlılarla görüşüldü, huzurevlerine gidildi, mahallelerde araştırmalar yapıldı, sokak oyunları üzerine bir kitap hazırlandı, yayınlanmak üzere. Baktık ağ gittikçe genişliyor. Bize yeni oyunlar gelmeye başladı. Biraz daha geliştirerek hem CD halinde hem de kitap olarak yayınlacağız.

Bursa'daki Gezek Kültürünün tanıtılmasına da katkılarınız var, Anadolu'da benzerleri

olsa da "Gezek" Bursa'ya özgü bir şey, bize "Gezek" ve bu konudaki etkinliğinizden bahsedebilir misiniz?

"Müzeler Haftası"nda bir gece Gezek yapıyoruz. Mahallelerde müziğe duyarlı, yatkın insanların, ses ve saz çalma kabiliyeti olan insanların bir araya gelip belli zamanlarda evlerde Türk sanat müziği icra etmelerine gezek denir. Gezerek farklı evlerde yapıldığı için bu ad verilmiş. Söylecekleri şarkılar herkesin elinde oluyor, hem çalışıyor hem de hep birlikte söylüyorlar. Herkes

makamı öğrenmeye çalışıyor, şarkıyı doğru biçimde makamına göre çalıyor okuyorlar. En sonunda ev sahibi gelenlere bir ikramda bulunuyor. Gezeğin bir başkanı oluyor, kendi içinde bir disiplini var. Biz de burada gezek kültürünü yaşatmaya gayret gösteriyoruz.

Buraya bağlı bir de Karagöz Müzemi var. Orada da çalışmalar devam ediyor. Ayrıca Bursa'da yapılan, Büyükşehir Belediyesi'nin organize ettiği uluslararası kültür sanat etkinliklerinin bir ayağı mutlaka burada yapılır. Müzeler haftasında birçok etkinliğimiz oluyor. Her yıl Bursa konulu en az üç dört sergi açıyoruz.

Sizin ilk geçici sergilerinizden biri "Bizim Mahalle" Osmangazi Belediyesi ve Bursa Araştırmalar Vakfı'nın ortak bir projesiydi sanırım. Bu proje devam ediyor mu?

Evet, Büyükşehir Belediyesi'yle bu proje devam ediyor. Yakında kitapları çıkacak, bu kitapların bir de sergisini burada açıyoruz. Eskiden mahalle mahalle yapıyordu, şimdi semt bazında yapılıyor, beş altı mahalle birlikte inceleniyor. Bu çalışmalar Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Araştırmaları Merkezi'nin öncülüğünde gerçekleşiyor.

Bu proje aynı zamanda bir "Sözlü Tarih" çalışması. Mahalle sakinleriyle birebir görüşmeler yapılıyor. Araştırma için her seferinde yeni bir araştırma ekibi mi oluşturuyorsunuz?

Bursa Araştırmaları Merkezi'nin ve müzenin bu proje için ana ekibi var. Bir de Uludağ Üniversite'sinden hocalar var. Örneğin "Bursalı mısın Kadifeli Gelin" sergisi, Bursa'da dokunmuş, dikilmiş, giyinmiş, hikâyesi olan gelinlikler... Bunun için iyi bir araştırma ekibi lazım. Sergiler öncesi araştırma en az bir yıl sürüyor. Ondan sonra koleksiyonu topluyoruz. Sergi sonrasında bağışlar olabiliyor, diğerleri sahiplerine iade ediliyor.

Ben ilk kez müzeyi gezdiğimde hiç Bursa'yı tanımayan biri gelse sadece burayı gezse bu kent hakkında çok şey öğrenir ve eminim benim gibi tekrar gelir diye düşünmüştüm.

Kesinlikle, zaten müzemizi ziyaret edenler her geldiklerinde yeni şeyler görsün istiyoruz. İnsanların müzeye girdiği ve çıktığı zamanki fikirleri bir-

birinin aynıysa, istediğiniz kadar koleksiyonunuz güçlü olsun halka bir şey veremiyorsunuz anlamına gelir. Elinizdeki güçlü koleksiyonları anlaşılabilir hale getirirseniz o zaman bir şey ifade eder. Mesela eğer siz bir çayı anlatmak is-

tiyorsanız, sadece çay bardağını içinde kaşığıyla birlikte oraya koymanız yetmiyor. Çay bahçesinde bu çayın nasıl ekildiğini, nasıl eziyetlerle onların toplandığını bir senaryoyla, fotoğraflarla da destekleyerek anlatırsanız ve sonunda çay bardağını koyarsanız o zaman izleyici bunu daha iyi anlar. Tekrar altını çiziyorum, müze kurmak çok önemlidir ama işletmesi ondan daha da önemlidir. Anadolu'nun bütün şehirlerinden burayı ziyarete geliyorlar. Kendi kentlerinde müze kurmaları için de hizmet veriyoruz. Tarihi Kentler Birliği'yle de beraber çalışmalarımız var. Orada danışmanlık yapıyorum. Türkiye'de bir kent müzeleri heyecanı başladı. Bursa Kent Müzesi ve ben Türkiye'deki diğer kent müzelerine danışmanlık hizmeti veriyoruz. En son Samsun'da müze için çalışmalar yaptık, orada da bir müze kurulmak üzere. Bu hizmet tabii ki gönülden yapılan bir hizmet, asla karşılık düşünmüyoruz. İnegöl Kent Müzesi'nin kuruluşunda da katkımız oldu. İlçe müzelerine iyi bir örnektir. Kent müzeleri konusunda danışmanlık hizmetimiz belki Balkanlar'a ve Ortadoğu'ya da kayabilir.

MİLYONLARCAYIM BEN; ÇÜNKÜ

BENİM, EZİLMİŞ MİLYONLARIN ACISINI ÇEKEN...

Yazı: Sevda Kaynar

Tarih 26 Kasım 1855... Beyoğlu'nun yani o günkü adıyla Pera'nın çamurlu sokaklarında bir çift öküzün çektiği, eski bir araba ilerliyor. Çamur ve taşlar arabanın yolunu zorlaştırıyor; sanki gideceği yere varmasını engelleyen gizemli bir güç her adım başı bir engel çıkartıyor...

Arabada bir tabut var. Sade, gösteriştan arınmış, sonsuza giden yolu ağırbaşlı bir vakarla kabullenmiş bir tabut...

Arabanın hemen arkasında yüzlerindeki hüznün gözlerindeki yaşlarla birleşmiş, sonsuzluğa giden yolcuyu unutmamaya yemin etmiş Polonyalılar yürüyor. Görüş açımızı genişletince, bütün bir sokağı kaplayan her milletten insan kalabalığını görüyoruz. Başlarına siyahlar sarmış; matemin bu en soylu rengiyle ölüye saygısını sunan Sırp, Dalmaçyalılar, Karadağlılar, Arnavutlar, İtalyanlar, özellikle Bulgarlar çoğunlukta... Elbette Türkler de var. Ölenin kutsal davasına bütün uluslardan önce saygı duyan; destekleyen yine siyahlar içindeki Müslümanlar; mollalar...

Tarih yazarı TT Jez bütün bu insanların böylesine bütünleşmesinin nedenini Slav şairin dehasına gösterilen saygı olarak açıklar...

Peki kimdir bu Slav Şair? Vatani uğruna destansı

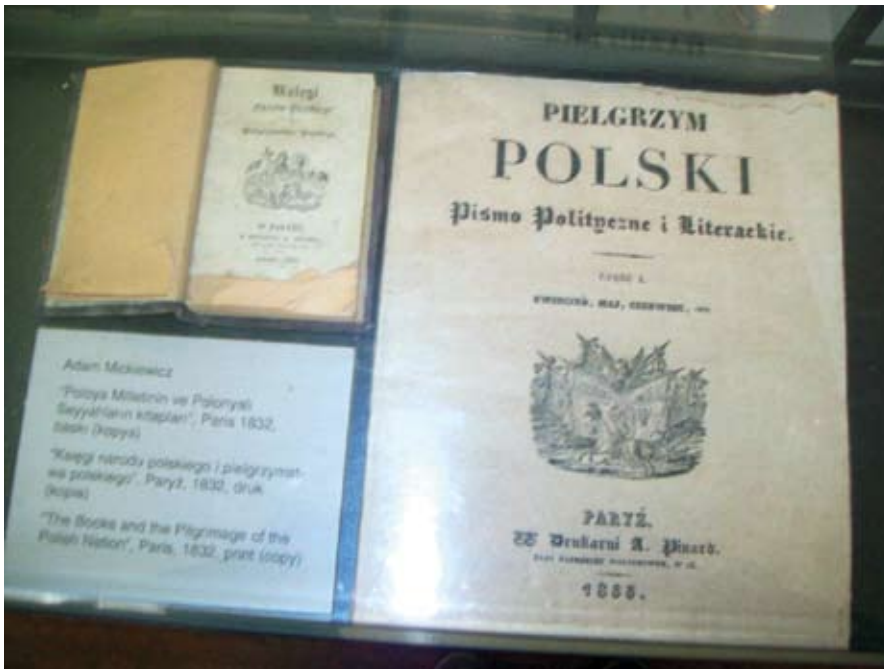

özgürlük mısraları yazan; ölümleri göze alan, sürgünlerde yaşayan, topraklarından uzakta ama neyse ki ikinci bir vatan gibi sevdiği Türkiye’de ölen güçlü ve inançlı şair kimdir?

Adam Mickiewicz’dir onun adı... Esir Polonya’nın özgürlük savaşçısıdır o...

Adam Mickiewicz Polonya’nın komşu devletler tarafından parçalanmasından bir kaç yıl sonra 1798 yılında Novogrodek şehrinde doğdu... Bölünmüş ve parçalanmış hüznü vatan topraklarına açtı gözünü... Çok küçük yaşlarda başladı isyanı. Çok küçük yaşlarda şiiri bu isyanın ifade yolu olarak kabul etti. Haksızlığa, baskıya uğrayan vatandaşlarının acıları onun mısralarında yeniden canlanıyor; yurt duygusu yoğunlaşıyor, özgürlüğü elinden alınmış Polonya’nın yükselen sesi oluyordu. Şiiri Polonya içindi ve güzel ülkesi özgürlüğüne kavuşana kadar mısra mısra kanamaya devam edecekti. Daha çocuk yaşta tanındı böylece Adam Mickiewicz. Çok geniş bir okuyucu kitlesi buldu. İnsanlar onu gizli gizli okuyorlardı; mısralarının okunduğu her yerde işgal altındaki Polonya sanki yeni bir güç kazanıyor, intikam ve direniş fikirleri bu mısraların kıvılcımlarından ateş alıyordu. Ezilmiş milletin ıstıraplarını milli destan Atalar’ da yazdığında 21 yaşındaydı. Bu lirik destan dünya klasikleri arasında yerini almadan önce tutsak Polonya’nın yaralı kalbinde çoktan vazgeçilmez olmuştu bile...

“Kutsal vatani kurtarmak için gayretlerimizi - sonucu ölüm olabilecek korkunç ihtimallere karşı - birleştirmeliyiz. Hep birlikte, milletimiz ve vatanımız uğrunda enerjimizi harcamalıyız. Daha üstün bir şekilde, bütün engellere ve tehlikelere karşı koymak gücünü bulmalıyız. Despot bir hükümdarın yönetimine karşı, bu gibi örgütlerin havasında tatlı bir sihir vardır.”

Hem bir şaire hem de bir özgürlük kahramanına yakışan bu sözleri Adam Mickiewicz 1819 yılında kurduğu gizli bir örgütün toplantısında söylüyordu.

Ama bu tür özgürlük hareketleri despot yönetimler için daha ilk kıvılcımında söndürülmesi gereken yangınlar gibidir. Uğradıkları korkunç baskılar sonucu örgütün üyeleri kurtuluşu yurt dışına kaçmakta buldu. Kimi Amerika’ya kimi İran’a, birçoğu da Fransa’ya kaçtı. O çarlık Rusya’sına geçmişti ama ne yazık ki orada takibata uğradı... Eğer zamanında davranıp Almanya’ya kaçmasaydı belki o da Rusya’ya sığınan diğer bazı arkadaşları gibi Sibiry’a sürülecek, sonsuz steplerin dondurucu kışlarında yazgısına boyun eğecekti.

Kaçmalarının nedeni o sırada Polonya’da denenen ve başarısızlıkla sonuçlanan bir kurtuluş ayaklanmasıydı. Her şey umdukları gibi olsaydı şair mısralarını özgür bir ülkede yazacak, insanlık, yurt sevgisiyle ölen bir şairin acılarını değil, onurlu özgürlüğünün mutlu yansımalarını okuyacaktı...

Ama olmadı. Artık gurbet ellerde sürdürecekti yaşamını ve kutsal davasını.

Burda görülen kıyafetlerin çeşitliliğini ve çokluğunu tasavvur etmeniz çok zor: bol tüylü şapkası ve göğüsünün her iki tarafında 10'ar adet kurşun bulunan, süslü uzun kahverengi yıpranmış paltosuyla bir Çerkez, kendisine has doğu kıyafeti ve koç derisinden yapılmış siyah kalpağıyla bir İranlı, geniş kırmızı şapkası ve kartal gibi burnuylu bir Yunan; biraz ilerde ise, bir Türk ve daha sonra Avrupalı olmak üzere, burada her çeşit milletten insanı görmek mümkün.

**Şairin oğlu Wladyslaw Mickiewicz'e hitaben
Armand Levy-(İstanbul, 23 Eylül 1855) (?)**

Bütün varlığını özgürlük savaşçılarından yoksun kalmış ülkesine adayacaktı. Bu nedenle İtalya, Macaristan, Romanya'daki Polonyalı göçmenlerin toplantılarına katıldı. Fransa'da profesörlük yaptığı yıllarda kendisi gibi o ülkeye sığınmış Polonyalılarla toplantılar düzenledi. Dünyanın dört bir yanına dağılmış yurttaşlarıyla yazışıyordu sürekli...

Haksız güçlerce işgal edilmiş ülkesinin kurtulması, insanların özgürlük denen en yüce kavrama kavuşması için yazıyordu şiirlerini. O şiirler aynı zamanda dünyadaki tüm esir milletlerin de onurlu savunusuydu. İnsan kendi ülkesi için savaştığında bütün insanlık için de savaşır çünkü. O buna inanıyordu.

"Milyonlarca ben. Çünkü benim milyonlarca ezilmiş insanın ıstırabını çeken."

Böyle diyordu işte. Bu duygular sadece kendi vatanı için değil, özgürlüğünü savunan her tutsak vatan için alevli bir işaret adeta...

Umutsuz Bir Aşk... Vatan Sevgisi Bir Avuntu Olmuştu Artık...

Çocuk yaşındaydı Maria Wereszczakowna'ya âşık olduğunda. Ancak gelenekler yıkılmaz bir duvar gibi dikildi karşılına. Maria asil bir ailenin kızıydı. Halk tabakasından birinin oğlu olan Mickiewicz ile evlenemezdi. Sevgilisinin ailesi, kızlarının evlenme arzusuna çok şiddetli tepki verdi. Ve sevgi geleneğe boyun eğdi. Anılarını gözyaşları

besleyecekti artık. Bir de şiirleri...

Genç şair, acısı hiç geçmeyen sevgisinin sonsuzluğunu şiirlerine aktardı. Maria Polonya edebiyatında ölümsüzleşti. Hiçbir asalet unvanının sahip olamayacağı o eşsiz saygınlığa, ailesinin küçük gördüğü bu genç şair sayesinde kavuştu...

Adam Mickiewicz daha sonra, Paris'te profesörlük yaparken, Polonya'dan kendisi gibi kaçmayı başaran bir kızla evlendi. İki kızı bir oğlu oldu. Hüzünlü bir aşktan sonra gelen bu fedakâr eş, ona sade ve rahat bir hayat sağladı. Şairlere değil sıradan insanlara layık bir hayat... Zaten büyük dava insanların kalplerinde belki de sadece fikirler tutkuya dönüşmelidir...

İstanbul...

Bir Şiir Kadar Ona Yakındı Bu Şehir...

Adam Mickiewicz 1830 ayaklanmasından sonra yurdundan kaçtığı zaman 32 yaşındaydı. Fransa, Fransızca'yı bir hatip gibi, konuşan bu olağanüstü şaire kucak açtı. Devrin Milli Eğitim Bakanı Victor Lausen, üniversiteye Slav Edebiyat Kürsünü kurdu ve şairi bu dersi okutmakla görevlendirdi. Şairin iki profesör arkadaşı olan Michelet ve Quinet ile müşterek çalışmaları çok başarılı oldu.

Adam Mickiewicz Paris'te ders verirken, oradaki Polonyalıların örgütlenmesi ile de uğraştı. İsviçre'ye, Roma'ya giderek profesörlük yaptı. Bütün amacı yurtdışındaki tüm Polonyalıları kendi özgürlük idealinde birleştirmekti. Paris'te çıkardığı "Ulusların Kürsüsü" dergisi ezilmiş ve işgal edilmiş tüm ulusların haklarını savunuyordu.

Sadık'ın kampında herşey düzenli ve aynı zamanda büyük bir sevinç ve istek hakim. Askerler komutanlarına çok bağlılar, subaylar seçilmiş istisnai bir grubu oluşturuyor. Kampta hem eski silah arkadaşları hem de Polonya ve Poznan'dan genç vatan evlatları var. Herşey olması gerektiği gibi uyumlu ve kardeşlik içinde akıp gidiyor. Ruh halleri ve ses tonları, askerleri aşağılayan ve hakaret içeren kaba davranışlardan çok uzak. Bana sanki vatanımdaymışım gibi geldi ve birden bu halsizlik üzerime çökmeseydi, inan bu kamptan çok zor ayrılırdım.

**Adam Czartoryski'ye hitaben
Adam Mickiewicz-(İstanbul, 25 Ekim 1855)**

Şair 1855 yılında İstanbul'a geldi. Bu gelişin amacı 1848 yılında Osmanlı devletine sığınan Polonyalıların durumunu görmektir. 1853'teki Kırım Savaşında onların Türkiye saflarında yer aldığını biliyordu; Kırım Savaşı, halkı için bir fırsattı.

O sıralarda Osmanlı Devletinde, Polonyalı Kazaklardan bir askeri birlik kuruldu. Birliğin Kumandanı kont Çayka diye bilinen Polonya asıllı Michal Czajkowski idi. Müslüman olunca Sadık Paşa adını alan Kont Çayka ile şairin eski bir dostluğu vardı. Hatta İstanbul'a geldikten sonra onunla şimdiki Bulgaristan'daki Burgaz'a gidecekti.

**Düş gücünü Tetikleyen Yoksul
İstanbul Yaşamı...**

"Gemi sabah saat beşte, güneş doğmadan İstanbul Limanı'na girmek için yavaşlıyordu. Saat altıda şehri değil, adeta bir mucizeyi gördük (...)

O dönemde Şaire destek veren vatansever bir derneğin bayrağı

Doğan güneş bütün pencereleri ve minareleri altın ışınlarıyla parlatıyordu. Gerçekten büyüleyici bir şehir”.

Mickiewicz’in Doğu seyahatinin yoldaşı Henryk Sluzalski İstanbul’dan ilk izlenimlerini böyle anlatıyordu. Gemi 22 Eylül 1855 gününün sabahı girmişti ışıklı ve gizemli İstanbul’a...

Adam Mickiewicz ve arkadaşları ilkel bir yaşam için kendilerini hazırlamışlardı. Sonuçta bir Av-

rupalı gözünden bakıyorlardı Şark ile Garp’ın bu mavi köprüsüne. Polonyalı grubun yanlarında, kamp hayatında kullanılacak her türlü eşya vardı. Bunların gemiden indirilmesinin iki saat sürdüğü bilinmektedir.

Tarihçiler, Mickiewicz’in İstanbul’da ilk oturduğu yerin, Galata’daki St. Lazar Manastırı olduğunu söylerler. Bugün bu adresin kesin olarak saptanması oldukça zordur. Çünkü Sluzalski’nin yazdığına göre “o yer Galata’da bulunuyor, ama ne ev numarası ne de sokağın ismi belirtilmemiş.”

“Bu tek odalı bir daire idi. Her köşede üçümüzden biri oturuyorduk. Kapı dördüncü köşede bulunuyordu. Karyola yerine halı üzerine şilte seriyor, yorgan yerine paltolarımızı kullanıyorduk.”

Paris’ten Türkiye’ye yaptıkları bu pahalı yolculuğun sonunda İstanbul’da para bakımından oldukça sıkıntılı bir döneme girdiler. Gerçi İstanbul’da yaşayan Polonyalılar onlara yardım etmek istedi ama Şair kabul etmedi. Bu ilkel göçebe hayatı onun düş gücüne yeni esinler katıyordu sanki... Yanındaki arkadaşı Henryk Sluzalski 23 Eylülde şöyle yazıyordu:

“İki gündür Türk usulü yaşıyoruz. Burada ucuz olan tavuklu pilavı kendimiz pişirip yiyoruz. Her-

Şairin kullanmış olduğu yazı hokkası

kes bize tuhaf tuhaf bakıyor”.

Kont Çayka ile Bulgaristan’a yaptığı yolculuk iki hafta sürdü. Yeniden Galata’ya döndüğünde ağır hastaydı. Arkadaşları Sluzalski ile Levy hemen yeni bir daire aramaya başladılar. Gerek şairin mektupları gerekse Ludwika Sniadecka’nın notları yaşayışlarını anlatmaktadır. Mickiewicz mektubundan birkaç satır “Evde yemeği kendimiz pişiriyoruz. Şu anda benim yoldaşım kamasıyla pilici kesiyor, sonra üstüne pilav koyacağız. İşte nefis bir öğle yemeği olacak. Bu akşam yaşantısı devamlı olarak iştah açıyor”...

Nihayet 8 Kasım’da Mickiewicz dostlarıyla birlikte Pera’nın uzak kısmındaki “oldukça temiz bina”ya taşındı. Pera’nın merkezinden (Kalyoncu Kulluğu)

Şairin yattığı söylenen ve İstanbul'daki müze evinin bodrumunda bulunan mezar

Caddesi veya Sakız Ağaç Sokaktan geçilerek bugünlerde Serdar Ömer Paşa Sokağı adını taşıyan Yeni Şehir Sokağındaydı daire. 1870 büyük yangınında tamamen yanan bu bina sonradan inşa edildi; şimdi belediyenin tasarladığı sokak planına göre Yeni Şehir Sokak ve şimdiki adıyla Tatlı Badem Sokağı denilen küçük sokağın köşesinde bulunmakta”.

“Sağ köşede şairin son nefesini verdiği beyaz örtülü demir karyola vardır. Yatağın yanında, çocuklarına, dostlarına ve tanıdıklarına mektuplar yazdığı ufak masa, biraz ötede divan ve hasır koltuk yer almaktadır. Kapının yanında lavabo, başka bir masa ise odanın ortasında bulunmaktadır. Duvarlarda ayna ve birkaç taşbasma asılıdır. Hepsi çok mütevazı ve ilkel...”

İlkel ama kirası ucuz. Bu nedenle şair bu karanlık daireye taşınmaya razı oldu. Ayrıca Bulgaristan ve Sırbistan'a da yolculuk yapacaktı. Ama yazgısı onun planlarının üstüne kara bir gölge çökmeye hazırlanıyordu...

**İnsanlar Ölür Hatıralar Kalır;
Şairler Ölür Mısralar Kalır...**

İstanbul'un Beyoğlu semtinde (Tatlı Badem sokağı'nda) köşebaşında, 29 no'lu binada Şair Adam Mickiewicz Kırım Savaşındaki Polonyalıları topluyor; hararetle tartışmalar ve konuşmalar yapıyordu. Polonyalıların Tarlabası'nda o sıralarda yadırgadıkları tek şey yangındı. Çünkü İstanbul'da sık sık yangın oluyordu. Şairin Kırım Savaşına katılacak bir arkadaşı yangının günün birinde kendi evlerine sıçrayacağı korkusuyla, uyurken kalpağıyla pasaportunu yastığının altına yerleştiriyordu...

Geçmiş yüzyılların en büyük felaketleri sadece savaşlar ya da yangınlar değildir. Salgın hastalıklar da henüz hiçbir ilacın olmadığı o çaresiz günlerde yüzlerce, hatta binlerce canı alan başka felaketler yaratıyordu.

1885 yılında İstanbul'da kolera kol geziyordu. İnsanlık sevgisi sınır tanımayan şair koleralı hastalara geçmiş olsun ziyaretinde bulundu. 10 gün sonra da kendisi düştü yatağa...

Bu hastalıktan kurtuluş olmadığını biliyordu. Ama bir amaç uğruna Türkiye'ye gelen şairin, hastalığı sırasında başucundan ayrılmayan vefalı arkadaşı ve Türk Ordusunda büyük hizmetleri bulunan Po-

lonyalı İskender Paşa'ya söylediği sözler Türkiye için gerçek bir övünç kaynağı olacak niteliktedir: “İstanbul'da, koleradan öleceğimi bilseydim, yine buraya gelirdim. Çünkü bu benim görevimdi. Ben, Fransa'da bir ilim akademisinin umumi kâ-tibi olmaktansa, bir Türk taburunun kâtibi olmayı tercih ederim.”

Şairin naşı o zamanki usüle göre tahnit edildi ve Paris e gönderildi. Madlen Kilisesinde yapılan hüzünlü bir törenle orada toprağa verildi. 1890'da ise Paris'teki mezarı açılarak kemikleri Polonya ya gönderildi. Hasret sonsuz bir yolculukta bitmişti. Şairin bugün üç yerde, İstanbul, Paris ve Polonya'da hatırası yaşamakta... Onu yurduna hasret bırakanların ise tarihte bile geçmiyor isimleri...

1909 yılında Mickiewicz'in İstanbul'daki binasının önünde İttihat ve Terakki fırkası tarafından Kırım Savaşında şehit olan Polonyalılar şerefine düzenlenen bir tören yapılmıştır. Şairin ölüm yıldönümü olan 1955'te ise binanın müze olması fikri ortaya atılmıştır. Bina onarılmış ve nihayet 1984 yılında müze-ev olarak düzenlenmiştir.

Bu müze onun İstanbul ve Türkiye sevgisine bir kanıt; vatani için çarpan yüreği için de bir anıttır bugün.

“Polonya'nın, komşu düşmanlar tarafından ezilmesine hiçbir devletin ses çıkarmadığı günlerde, tek dostumuz Türkler olmuştur. Biz Türkleri düşmanımızın önünde eğilmediği ve Polonya'nın işgalini kabul etmediği için, üstün bir millet olarak severiz.”

Bunlar şairin son günlerindeki sözleri... ama onu anlatan bizler son sözleri yine onun mısralarına bırakmayı seçtik:

Yıkıl git karşımdan!

Derhal itaat ederim!

Yıkıl git kalbimden!

Ve itaat eder kalbim.

Yıkıl git hafızamdan!

Yo!

Ne benim ne senin hafızan dinlemez bu emri.

Nice ıraktan düşerse onca uzun olur ya

gölgen,

Matem çemberiyle onca geniş kuşatılacak çevren,

Nice ırağa kaçarsa benliğim,

Karartacak hafızanı onca kalın şalıyla matemim.

Her yerde ve her vakit

Seninle ağladığım, seninle güldüğüm...

Yanında olacağım her yerde ve daima

Bırakmışım çünkü her yerde canımdan bir parça.

ADI HINZIR FETTAN AŞLAR...

Yazı: Ayşe Kilimci

Hınzır aşların kent ya da köy kökenli olmasının bir önemi yok. Yemek, tatlı, şerbet adı olup olmamasının da öyle. Bir gülümseyiş getiriyorsa, bin mana barındırıyorsa, sarptan döleğe dilbazlıkla uçuruyorsa, bu yeter.

Hınzır adlı, fettan yemekler...

Gülümseten, hikâyesini merak ettiren yemek/ tatlı/ turşu adları...

Sözün hakkını destanla, hikâyeyle, mani ile vermeyi iyi bilen güzelim halk, sözünde hınzır olur da, yemeklere ad koymada olmaz mı?

Damdan attım kabağı/ Yarım altın topağı/
Horoz gözün kör ola/ Ne tez ettin sabahı
Yahut; Şu dağlar bizim olsa/ Koruklar üzüm olsa/
Yar askerden gelende/ Geceler uzun olsa

Ben bir avuç biberim/Sofralarda gezerim/
Yüzüm güldüğün bakma/ N'erlerimden tüterim

Ya da; Arpa buğday çeç olur/ Güzeller güleç olur/
Güzelin şeftalisi/ Her derde ilaç olur.

Manilerimiz ve halk türkülerimizde ne hınzır sözler, deyişler, vurgular var, erbabı bilir.

Elbet sofralara da düşer bu hınzırlık: Göbek salata, vezirparmağı, imambayıldı, papaz yahnisi, beyin salatası, koç yumurtası, kolböreği, sütlü Nuriye, paşa sarması, kadın göbeği tatlısı, dilber dudağı, Rus ya da Amerikan salatası, Kürt köftesi, Arabaşı, dul avrat çorbası, papaz yahni, şeftali kebabı, falafel, kıstırma, piliç yahni, uysa da koydum uymasa da salata, elbasan tava, hoşşik kebabı, paşa böreği, umdum helvası, Arapsaçı, sarma, dattım öldüm, er usulü sarma, güzel avrat otu, soğuk ereçare ezmesi, coşturan, azdıran incir dolması, akıtma, dede sarığı, gerdan tatlısı, kızbudu köfte, kızkurusu yalancı köfte, cimcime, gerdan paçası, katma, para para, nazik kız, Mehmet efendi, fettüş, Çingen çırtması, babugannuş, sultan dolma, baş kavurma, kısır bamyaya, sıkma, koy koy börek, tatar, peynirli sarma, zengin, süzek dolma, kaysılı gerdan, vay geldi aş, sarığı burma, ağa lokması, şekerpare, hurmacık, mamul, bandırma, şeker sucuğu, halka tatlısı, gelin hanım datlısı, şeftali çalkaması, sultan reçeli, paşa mezesi, dul katlaması, kirli hanım, sardım dürdüm tiridi, fakir salatası, ahtapotu, bacialı bamyaya, biber yarma, tatlı üçgen, çikolata gül, vurgeç salatası, yassı kadayıf, kız coşturan, saçaklı Raziye, amberim, er haş

lama, tantana, düzmece, aganiki naganiki, cümbüş tatlısı, terbiyeli kereviz, edepsiz kereviz, kız aldatan, ay köftesi, kaymaklı Nuriye, kalamar Bekri, posbıyık, püsküllü, ciğer ezme gibi...

Mafiş tatlısı, ehlibilir un kurabiyesi, gavurmalı bulgur pilavı, dilberdudağı, kız sinesi, billurgerdan gibi...

Mestan Yapıcı üstadın Kabak Yemekleri derlemesinin Nim Dünya Dolması da bu tür bir aş; Balkabağı ikiye ayrılıp az haşlanır, ortası çıkarılıp ezilir, önceden pişirilmiş zeytinyağlı pilava katılıp tarçın ekildikten sonra bu harçla doldurulan yarım balkabakları fırına sürülür.

Ananem yapardı, ünlü kuskus yemeğinin üstüne koyulan, etli nohutlu suda pişirdiği balkabağını sarı biber, bol tarçın ve kara biberle ezer, patlıcanı mangalda közleyip soyar, tepsiye döşer, üstüne ezdiği nohut da karışmış et suda pişmiş balkabağını yayar, ya pişi hamurundan şeritlerle kafes yapar ya bi yufka seriverip fırınlardı, "artık aşım ağrımaz başım" diye ad takıp... Baca/ leylek pilavı, meşrutiyet, fettüş, iyi kadın yemeği, gezenti karı sofrası, topal tavuk aş (ki buncağızın içinde tavuğun t'si yok, etin de e'si, nefis körletmek için el çabukluğu

aşıdır soğan
çintilir kavrulur salça ezilir onun-
la da kavrulur, su eklenir, kaynayınca ilkin patates
doğranır, iki tıkırdayıp yumuşayınca patatesler, üstüne taş gibi
ekmek kırılır, eklenir, ocaktan alınır. Acı biber, sarı biber katılır yenir, hatta
halk arasında buna öğretmen aşısı da derler, niye, eli daraç evlerde anneler bu aşısı
yemezseniz öğretmen olamazsınız dermiş, çoluk çocuk da öğretmen olma aşısına yer,
öğün edermiş bununla), Ali nazik, biralı letafet kebabı, dırdır kebabı, köylü kebabı, saksı kebabı,
kaytan kebabı, horhor kebabı, kanarya kebabı, kuğu gölü kebabı, apartman köfte, kadın budu köfte,
çakıldaklı, tazeyi sarmalı (bu, yeşil baklanın hafif haşlandıktan sonra dış kabuğunun soyulması ve ardından
taze soğan ve sarımsak maydanoz, pek az pirinç, şeker katılıp, taze asma yaprağıyla sarılarak zeytinyağlı yapılan
halidir.

Yat zıbar mancasını bilirsiniz. (Manca, yemek demek)Yatılı okurken, yurtlarda hep de gece yarısına doğru karnımız zil ça-
lınca memleketten gelenlere sarılır, ekmek ağırlıklı doyum ederdik. İspirto ocağı ya da iki taş arası kolonyalı pamuk üstünde
bulgur pilavı bile pişirirdik. Elbet hemen enselenirdik. Yana tutuşa, tencerede pişirdiğimizi kapağında yerdik, basılırsak ocakla
tencere giderdi, gitsin... Yat zıbar mancası sonuna dek kıraat edilmiş olurdu.

Yalancı dolma, sakala sarkan, açık avuz, şaşım aşısı, düşmanım gülmesin aşısı, imam bayıldı, karnı yarık, ağzı ayırık, namusumdan bunal-
dım çorbası, sarkık karı, kaynanama deme helvası, erim duymasın aşısı, beli kırık, ocak söndüren sarması, ki anlatılmaz bir tattır, sarmada
satır kıyması da var, kuyruk yağı da pastırma da, uçkuru gevşek, yoz aş, kendime, analı kızlı, kedi batmaz. Çelebi, çingilli, diplomat, ece-
lönler çorba, dürdane, erenler, güzel hatun, halim falim, ırgat, sustum aşısı, hoş mu erim tatlısı... Hasüt dolma, yani kıskanç dolma. Zalim
kaynana gelinin emek emek sardığı etli lahana sarma bozulsun diye, çekirdekli (çekilmemiş) sumacı kaynar suda eritip döker dolmanın
üstüne, aliyülala bir sarma çıkar ortaya. Muş, Bitlis yöresinin dolmasıdır bu, et, kuyruk yağıyla birlikte satır kıyması edilir, elbet biber salçası
ve sarımsak da konur harcına. Hasüt Güney bölgemiz alfabesindedir. Biz bu sarmayı en güzel Fisun Fırat Kebapçioğlu'ndan öğrendik (Bkz.
www.kadinmedya.com)

Durun, burada isim anası olduğum Çukoyani'yi anlatayım gülelim, güldürelim, hoş taam eyleyelim.

Ayvalık pazarlarında hele baharın tezgâhlar yeşille donanır, lezzetle... Otların hoş gelişi de uğurlanması da farklı olabilir. Başka adla gelip aş
olan, yahut salata edilen bir ot, uğurlanırken farklı bir ad ve tada bürünüp öyle veda edebilir. Sözelimi taze soğan. İlkin filizdir, tuza banıp
ekmeğe katık edilir, turfanında. Sonra kapamaya basılır, kapama filminin esas kişisi olur. Taze soğanın son elveda faslında bir de ne görelim?
Artık sürgünler kalınlaşmıştır ve uçları bambaşka biçim almıştır. Efenim söylemesi ayıp, muhtelif değil, hayır, tek bir şeye benzer. Yumruya
dönmüş geçgin yeşil soğan sürgünlerinin benzediği nesne anatomi kitaplarında var, ama, elbet adı soğan sürgünü ucu değil, insani bir
uç. Bunu ben demiyorum, tek hecelik adıyla Pazarcılar diyor, bende'niz elçiyim ve elçiye zeval olmaz. Tabii ki dan diye bu adı söylemeye-
lim arkadaşlar diyen benim. Noktaları kaldırdım, 'oyani' ekini taktım, misler gibi, asaletli ferasetli bir ad oldu, soğanlı pirinçli bu bahar
yahninin adı da biraz uzamış olsa bile, zedegan bir ada evrildi...

Fukara mantısı, ekme omleti, gelin yüzü ağardan, kuşkonmaz, sütlü Nuriye, dul karı favası, burada durunuz ve beni dinleyiniz ey
hazirun, bu fasıl da erkek egemen bir söyleme işaret eder. Çünkü niye (?) ilkin kadına karı demekle, sonra dul kalma halinin kimi
yoksunluklarını dile dolayarak, en sonunda da bu yoksunluğa er milleti tarafından bulunan çözümün, ne dozda olacağına,
favanın yağa olan hasretini örnek tutma lafazanlığıyla... Nanemolla bi konu, sustum. Sürtük, potoplika, tuzlu kahve,
şaştım aşısı, er aldatan, çocuk avutan, kuş yumurtası, soğan kebabı, öğretmen aşısı, yiyek ölek (buna 'öl' dendiğini de
duydum, ye öl manasında...), yandım anam, kaldıpilav köftesi, öttüren piyaz, şet'tiren (!) Halim budur sofrası,
sirke ekme oturması, mütekait baklavası, coşturan, baba ganuş, sonadan gördüm aşısı (buna son gürlüğü
aşısı dendiğini de duydum), bonkör salatası, boşgezer oturtması, boru salatası, böğrügara aşısı... Hancı
salatası, kâtibim salatası, köpoğlu, beli bağlı, artık aşım ağrısız başım.

Dilden yanaktan yiyelim'i bilir misiniz? İzmir'in Hisar'daki ünlü söğüşçüsü Mustafa'nın
müdavimlerini, sevgili Lütfü Dağtaş dostum 'Hadi, dilden yanaktan yiyelim' yazı-
sında ne güzel anlatır.

Patlıcan kuğusu, şakşuka, çerçi Yusuf tatlısı, ki bu Yusuf efen-
di, Adana'nın yakışıklı çerçesidir, zıkkımın kökü,

patlıcan paçası, vardabit paçası, patlıcan imam tattı, ineklik/soğukluk, fıkara kestanesi, acele bacı/ umdum/ arasın helvası, azgın teke tatlısı, gömlekleli pilav, hanım pilavı, bilmiş gelin işkembesi, harem pilavı, çapıt pilavı, zenci pilavı, dilber böreği, gazel böreği, güzel böreği, gerdan böreği, Eğlencelik/ dakkalık tatlısı. Para para çorbası, kısır bamya, ağa lokması, Zihni efendi (et tavanın patlıcanı kızartılmışı), kız memesi (tatlısı) Enginar içinde sultan çıkısı, sandal safası, patates meci diye, patlıcan halayık kıştırması, tavuk uçtu, ki bu tavuk uçtu dedikleri, bizim İzmir'in ünlü domat bastısının tarçınlı, kuş üzümlü halidir, sınıf atlamış hali anlayacağınız... manzaralı böcek, hal dolması, kırılı kızartması, sultan sarması, yamalı bohça (oğlak etli, salçasız pirinçsiz, ama taze soğan nane ve maydanozlu, domatlı, dört yaprak dolması, üç yahut dört taze asma yaprağı bir araya getirilip, bileğim gibi sarma yapılır, üstüne dolma taşı kapatılıp kısık ateşte oğlak etli bu sarma pişirilir) kapama, hünkâr beğendi, kol (kız) sarma, İçi oyulup, yağda kızartılıp, kıymalı soğanlı maydanozlu harcı öldürüldükten sonra doldurulan kabaklar, suyu verilirken ve pişerken dağılmasın diye, ortasından keten ipiyle bağlanıp pişirilir. (F. İpekçioğlu, Dicle Üniv.öğ.üy.) bundan ötürü Belibağlı adı verilmiştir.

Kabak midenin has dostu, kimilerince öte git dense de çoğunluğun baş tacı ettiği bir sebze, ucuz da, o yüzden hem ev içi gerci hem yemek hem tatlı olarak kullanılagelmiş, hatta folklorümüzde bile, su kabı yapılan su kabağına gönderme yapan, 'senin hakkından eli kabaklılar gelsin' (Türkçe meali, teneşire gelesin oluyor) deyişle çalımı yerini almış.

Kabak sallama aşısı da uzunlamaya dörde bölünüp ama, tepesinden ayırmadan kızartılan kabak üstüne soğan, domat biber kavurup taze nane yayararak az az su ve şeker verilerek pişirilip, sarımsaklı yoğurt ve dereotu konup yenilen, kimi yerde "Kıştırma" adı da verilen şansız şöhratsiz olsa da, gülümseten aşıdır.

Gelin eli, hanım yaması, acı gacı çorbası (radikanın zehir zikkim acı olanının, haşlanıp sıkıldıktan sonra kıyılıp, unla koyultulup haşlama suyuyla pişirilip, üstüne aynı otun konulup, yağ kızdırılıp dökülerek çorba edilmiş hali.) Sonra, şillik tatlısı.

Deli kuşkonmaz (izvinya, asfaraca) çorbası. Bu da kıyılmış otun iyice pişirildikten sonra, unla miyani yapılp, sirke eklenerek pişirilmiş şekli. Giritli bir teyze verdi tarifini, Ayvalık pazarında. Yorgansız... Sıpakulağı kabak tatlısı, nim dünya kabak dolması, cııldak kabak böreği, kazak kalpağı pilavı, bulgurdibi böreği. Yemeğe ne kadar el katılır, ses üstüne ses katılırsa, o kadar güzel olur, gayri tadından yemez.

Bir zamanlar kadınlar şehriye dökerdi . Yaz sonu, güzün hafif serinlemiş gecelerinde, konu komşu birleşir, ortaya sofraya bezleri açılır, tutulmuş hamur herkesin önüne bir topak konur, bir elle inceltilen hamurdan öteki elle pıt pıt şehriye dökerdi herkes, arpa şehriye. Sonra dökülmüş şehriyeleri kimi kurutmakla yetinir, kimi sacda nemini alır, sonra torbalar. Ama şehriye döküm gecesinde atılan maniler, söylenen türküler, edilen dedim dediler bence sonradan yemeğe girecek olan şehriyeye apayrı bir kimlik, tad katardı. Fabrikasyon üründe ne arasın türkü mani, koğ? Bu törene en çok Söke'de tanık olurdum, büyük amcamın evinde. O evde tutumun türlüüne tanık olurduk. Biberle patlıcanı haşlar, suyunu sıktıktan sonra doğrar, biberlerin zararını alır, tabağa yerleştirir, üstüne sarımsak ezilip koruk ekşisiyle dökerdi yengem. Çatalın ucuyla da zeytinyağı eklerdi. Öğündü, mezeydi, çat kapı gelenin önüne konandı, ama, bizim dilimizde o kooperatif yemeğiydi, çünkü ev borcu ödenmekteydi, tek maaşla üç çocuğa ve geleni Allah eksiltmesin bol olan sofraya başına ancak böyle yettirilirdi o maaş. Belki de bütün süslemece, uydur buydur, donatmaca yoktan var etmece ve bütün bunları hoş gelişle, güleç yüzle, tatlı dille yapmanın baş kuralı, yokluktur, hasrettir, fukaralıktır olamaz mı?

Dilber dudağı, ela göz tatlısı, gerdaniye, fır döndü, gelin hanım, düğme tatlısı, süngeriyeye, mafiş, esmer (arap) bacı, hanım göbeği, atom, vezir parmağı, namaz uçuran/ günaha sokan, pembe gelin, Bici bici, hırçıklı köfte, bürülce sallaması, delioğlan sarığı börek, Deli bakla çorbası, namaz lokumu, sülük aşısı, ortalık, ayran ufaklaması, patlıcan meftune, pıt pıt haşili, banak, kuyruğu sulu, terki-i çeşmi sır helvası. Cırık tatlısı, kaçamak, tosunum, fışfış,

acemi tatlısı, enişte lokumu, peçeli, memecik, mangır çorbası, kaynana aşısı, bacaklı çorba, yavan dolma, zerefet dolma İzmirli biri olarak çoğunluğu bildiğim, ancak derli toplu tanımını Gökçen Adar'ın kitaplarında bulduğum hoş makamından yemek adları; Saçaklı Raziye, tantana, cümbüş tatlısı, zom patlıcan, kirli hanım peyniri, kaymak hatun, balık uçtu, çöplene, parça buçuk tatlısı, gazel böreği, Abdülaziz... Niyeyse manilerde ve hınzır aşılarda eltiye gönderme az.

Oysa, "ortak gemisi yürür, elti gemisi yürümez" diyebilen bilgeliktedir, halk.

Eskiden kayınbaba evinde, zorunlu bir barış içinde yaşamak zorunda olan eltiler, ola ki bir de yemek adlarıyla, ister hoş, ister mayhoş, papaz olmasınlar diye.

Elti paluzası belki nadir nazirelerden; şeker (yahut pekmez) ve un, on kaşık şekere 1.5 kaşık un hesabıyla karıştırılır, 1.5 kg üzüm suyu eklenip, karıştırarak orta ateşte koyultulur. İsteyen sakız kırıntısı koyabilir pişerken. Bir elti, damlasakız pahalı deyince öteki elti, "oğlanın sakızını koydum içine" demişti, denedim, fena olmuyor, sakız bulamazsanız damlasakızlı sahici sakız koyabilirsiniz. Bir kaba boşaltılır, dinlendirilir, üstüne badem ya da ceviz ekilir. Badem ekerseniz eltiniz size, "iştenden artmaz, diştenden artar" der ama ziftlenir.

Ceviz ekerseniz, "bademe layık görmedin beni" diye sitem eder, aranıza küslük düşer. Yani ne etseniz laf sokuşturur. Elti limonataya da tuzlu der zaten...

Anlayacağınız eltilerin arası, AB ile bizim aramız gibi...

Hovarda ekşilemesi; anılar dağarcığından yazıyorum, hadi hayırlısı; elmaların içi oyulup, çekirdek yatakları alınır. Etli kısmı da inceltilir. Sonra limon dilimleri, incecik dilinmiş şekilde, şeker ve tarçına bulanıp, elmaların böğrüne doldurulur. Fırında yarım saati aşkın bi zaman tutulur. Ilık ya da soğutulmuş yenilir. Bunu Çukurova'da tatlı leymin dedikleri, yemelik ve sahiden tatlı leymin (!) la yapıyorlar, ama, ben keskin ekşili olanını yeğliyorum, hatta elmanın da ekşisine doldurun diyorum. Çukurova Üniversitesi'nde turunç yanında tatlı leymin reçeli de satıyorlar, ikisi de yok bahaya, aklınızda bulunsun. Ama, tatlı leymin reçelini ben pek tutmadım. Reçele de bu hovarda ekşilemesine de essahlı limon yakışıyor.

Bunun essahlı hovarda ekşilemesi, içine meyve kuruları, üstüne badem kırıkları dökerek, çevresine turunç reçeli dilerek, yapılsa gerek. Hatta ağanın eli tutulmaz, tepesine urup lira (çeyrek altın) yerleştirilse gerek...

Gelin hanım bağışlasın diye, hovardanın kaçamağını...

Ayşe Bastı bilir misiniz? Hoş oldu, adımızla müsemma...

Pazar yerinde de Ayşe beşe /Ayşe düştü/ turfanda Ayşe dendiğinde gülümserim. Sonuncuyu artık üstüme alınmam gerekmesede...

Soğanı öldürürsünüz, kılıcı alınmış Ayşe fasulyeyi katarsınız, birlikte kavurur domatla da kavurur, sivri biberi ekler bi daha kavurur, bırakırsınız tıkr tıkr pişmeye... Ananem tam ortasına koca bi kuru soğanı tüm oturturdu. Sonra sofraya güveciyle getirir, "kapağını açınca gül göreceksiniz" derdi, sahiden pişen soğan koca bir tas gülü olup açardı. Hayatın ve gülün ilmini alan hatunlar böyle eder. Demek ki neymiş, siz gül açtırmaya niyetliyseniz, fasulyede yani Ayşe'de de açtırsınız.

Yahya Erdoğan ustanın Kuğu Gölü Kebabı'nı bilir misiniz?

Enginarlı, kızarmış patlıcanlı, piliçli, beşamel soslu bir kebab ki, kuğu gölü ile kebab her ne kadar zıt anlamlar içerse de, akla ziyan bir taddır. Bolulu ustamız döktürmüştü. Öyle her tanım damak tadımıza uymaz, ama içindeki hepsi birbirine zıt malzemeye bir ağız tadı senfonisi bestelemiş ki, breh breh

Kız Küpesi duydunuz mu? A.Tüter tarifidir fındık tozu (100gr), 2 yumurta, 1 bardak pudra şekeri, 1 çorba kaşığı kakao, bir o kadar da un karıştırılır, boza kıvamındaki karışımdan sıkma torbasıyla minik yuvarlaklar dökülür. Fırında pişen kız küpelerinin ortasına tüm fındıklar yerleştirilir. Tadı içinde saklı çöreği de gene Tüter'den alıntı, milföy hamuru içine elma portakal ve çikolata rendesi koyup, dört ucunu birleştirip, fırınlıyor, üstüne pudra şekeri döküyor.

Gelin dili tatlısı, sazende, kara çuval helvası, adlara bakar mısınız...

Çeşminigar çorbası da kırmızı mercimekli, havuçlu biberli bi sebze çorbası, terbiyeli de. Ama bu da Tüter imzalı, izinsiz alıntı yapıyoruz, iyisi mi onun kitaplarından okuyun ben adındaki müzikaliteye dikkat çekmek istedim. En edalı ve hoş adlı yemekler Tüter'inkiler, hani derler

ya, kalbi tütüm tütüm tütüyor, aynen öyle. Belki bir gün, umsuruk helvası, düşmez kalkmaz bir Allah çorbası, er safası kebabı, yürek soğutan tatlısı da icadeder. Eder mi, eder...

Geçtiğimiz yıllarda Oktay usta'nın kadınbudu köfte tarifi verirken, "bu adı kullanmayın, pirinçli köfte diyelim buna" dediği yer alıyordu basında. Bir tatlının adı düzeltilmişti "buna artık dilberdudağı değil, bundan böyle ay tatlısı diyeceğiz," denerek. Reha Muhtar hışımla yanıt vermişti, "Ay insanda şehevî duygular uyandırabilir, Allah korusun, gelin ona saman tatlısı diyelim" diye. (Vatan, 6 Mart) Milliyet'ten Bayram Kaygusuz aynı gün, yapımcı Filiz Aydoğan'la konuştuğunda, şu yanıtı almış: İki yemeğin adını değiştirmeye ekip olarak karar verdik. Yemek ve tatlı adlarında kadın uzularının kullanılması, kadın olarak beni de rahatsız ediyordu. Mesela niye erkekbudu değil de kadınbudu? Herhalde tarihî bir sebebi var, ama anayasa kuralı da değil yani! Kadın hakları diye bir şey varsa, bizim ekip de müsaadenizle kadınlardan oluşuyor. Tanıdığım Oktay Usta'nın ve yapımcının kişilikleri, kadınbudu köfte'ye muhafazakâr gayretiyle pirinçli köfte demeye müsait değildir. İşin içinde bir ironi de olabilir, diyordu Mesut Yar (Posta, 7 Mart). Konuya kalem dokunduranlardan biri de Hak-

Enginarlı, kızarmış patlıcanlı, piliçli, beşamel soslu bir kebab ki, kuğu gölü ile kebab her ne kadar zıt anlamlar içerse de, akla ziyan bir taddır. Bolulu ustamız döktürmüştü. Öyle her tanım damak tadımıza uymaz, ama içindeki hepsi birbirine zıt malzemeye bir ağız tadı senfonisi bestelemiş ki, breh breh

ki Devrim, Bakın ertesi gün ne yazmış: yazının başlığı; "Atatürk dilber dudağını sansürlemek isteyenlere ne demişti?" Kaynak vererek anlatıyor. Ankaralının Defteri adlı hatıratında, Siirt Mebusu Mahmut Soydan'dan okumuş. 19 Nisan 1933 günü Meclis'te, Abdullah Efendi ile lokantasının da adı geçmiş. (İstanbul'un ünlü bir lokantasıydı. Abdullah Efendi'nin oğlu Hikmet Bey hayatta olduğu sürece faal kaldı.) Kütahyalı bir mebus, bir hoca efendi bu lokantanın yemek listesindeki tatlılar arasında dilberdudağı ve kadingöbeği adlarını da görmüş. Çok kızmış. Ve «Adab-ı umumiyeye mugayır (yani) bu isimlerin listeden kaldırılması talebiyle riyasete derhal bir takrir (önerge) vermiş. Ve Atatürk, "(Bu arkadaşlar kadar şahsiyetli liberal olmadığından diye kinayeli laf ediyor yazarımız sinirlenmiş, infial duymuş) Abdullah Efendi Lokantası'nın listesindeki Dilberdudağı ve Kadınbudu adlarının sansürüne Hayır! demiş."Ahmet Hakan: "Pekâlâ, madem öyledir gelin biz de terbiyesiz yemek ve tatlıları terbiyeli hale getirmeye yardımcı olalım, diyerek katılmıştı bu çekişe (Hürriyet, 7 Mart). "Mesela Kemalpaşa tatlısına hocaefendi tatlısı, dulavrat çorbası yerine kulbacı çorbası, provokatif piliç yerine (The Sofa Otel'in mөнüsünde görmüş) kışkırtmayan tavuk, Gâvurdağı salatası yerine Hira Dağı veya Tanrı Dağı salatası (dini ne göre artık), meyhane pilavı yerine de (Mehmet Şevket Eygi'den esinlenip, şerbethane pilavı diyelim."maytap geçmiş anlayacağınız... Deminki çekişte, NTV sormuş Murat Belge'ye. (Görüyorsunuz, müstehcen ya da anti-feminist yemek adlarını değiştirme çalışmalarına katılmayan kalmamış).Murat Belge kestirip atmış: Bu isimler tarihte bir takım nedenlerle takılmış. Kadınbudu bir tarihî, toplumsal gerçeği anlatıyor.

Yemekler mi kıs kıs gülüyordur bize, sofralar mı, eski ustalar mı, yoksa bu adları bulup buluşanlar mı?

Atalarımız kadar mizah duygumuz olaydı ne vardı?

Yaşasın sakıncalı, hınzır, fettan olan ne varsa...

Ne varsa, onlarda var.